

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

SERIE NOUĂ
NR. XXII, 2026

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Colegiul de redacție

Dr. **STEFAN ALEXANDROV** (National Institute of Archaeology and Museum, Sofia), Dr. **SANDA BALESCU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France), Dr. **CONSTANTIN BĂJENARU** (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța), Dr. **RADU BĂJENARU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **LUMINIȚA BEJENARU** (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași; Centrul de Antropologie „Olga Necrasov” al Academiei Române – Filiala Iași), Prof. Dr. **CLIVE BONSALL** (University of Edinburgh, U.K.), Prof. Dr. **NIKOLAUS BOROFFKA** (Deutsches Archäologisches Institut – Eurasien Abteilung, Berlin, Germany), Dr. **PIERRE DUPONT** (Université de Lyon, CNRS, France), Dr. **UWE FIEDLER** (Berlin, Germany), Dr. **RADU HARHOIU** (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București), Dr. **DOMINIC MOREAU** (Université de Lille, Centre de recherche HALMA-UMR 8164, France), Dr. **CORIOLAN OPREANU** (Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca), Prof. Dr. **ANNIE RENOUX** (Université du Maine, Le Mans), Dr. **ALEXANDER RUBEL** (Institutul de Arheologie, Iași), Dr. **VIORICA RUSU-BOLINDEȚ** (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca), Dr. **ANGELA SIMALCSIK** (Centrul de Antropologie „Olga Necrasov” al Academiei Române – Filiala Iași), Academician **VICTOR SPINEI** (Institutul de Arheologie, Iași), Prof. Dr. **ERIK TRINKAUS** (Department of Anthropology, Washington University), Prof. Dr. **ALAIN TUFFREAU** (Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS, France)

Comitetul de redacție

ROXANA DOBRESCU – redactor-șef
ADRIAN IONIȚĂ – redactor-șef adjunct

IRINA ACHIM, ADINA BORONEANȚ, MIRCEA DABÎCA, ADRIAN DOBOȘ, RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN, ANDREI MĂGUREANU, LIANA OȚA, ADRIANA PANAITE, TALIDA RADU, DANIEL SPĂNU, VLAD VINTILĂ ZIRRA – membri

DANA COSTIN, SILVIU ILIUȚĂ – secretari de redacție

OFELIA COȘMAN, SILVIU ILIUȚĂ – prelucrare ilustrație și tehnoredactare
PIERRE DUPONT (limba franceză), **ROXANA DOBRESCU** (limba franceză), **DANA COSTIN** (limba engleză), **CLIVE BONSALL** (limba engleză), **ADINA BORONEANȚ** (limba engleză) – consultanți limbi străine
ROMEO CÎRJAN – design copertă, **SILVIU ILIUȚĂ** – execuție copertă

www.mcajournal.ro

Orice corespondență se va trimite Comitetului de redacție pe adresa: Str. Henri Coandă nr. 11, 010667 București, tel./fax 4021 212 88 62 și iab.redactie@gmail.ro.

**Toate lucrările publicate în revista *Materiale și Cercetări Arheologice* sunt recenzate de specialiști în domeniu.
(peer-reviewed journal)**

**Revista *Materiale și Cercetări Arheologice* este indexată în următoarele baze de date:
Persée, Index Copernicus, ERIH PLUS, Scopus, CEEOL, EBSCO și DOAJ.**

Redactori Editura Academiei Române: **ADRIANA DUMINICĂ, ADRIAN MIRCEA DOBRE**

Revista se poate procura contracost la sediul EDITURII ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106, Fax 4021-318 2444, e-mail: edacad@ear.ro, periodice@ear.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, București, România, Tel./Fax: 4021-610 6765, 4021-210 6787, Tel.: 0311 044 668, e-mail: office@orionpress.ro.

S.C.MANPRESS DISTRIBUTION S.R.L., Piața Presei Libere nr. 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301-302, sector 1, București, România, tel./fax: 4021-314 6339, e-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.romanianjournals.com.

DEREX COM S.R.L., e-mail: derec_com@yahoo.com.

SUMAR / SOMMAIRE / CONTENTS

PREISTORIE / PRÉHISTOIRE / PREHISTORY

Alexandru CIORNEI	
Three in one: the Prut flint.....	7
Hatice ERGÜNER, Murat KARAKOÇ	
A study of the pottery assemblage from Düden Höyük, Karaman province, Türkiye.....	35
Monica MĂRGĂRIT	
Osseous projectile points at the Gumelnița tell settlement from Căscioarele – <i>Ostrovel</i> (Romania)	53
Meda TODERAȘ, Monica MĂRGĂRIT	
De la materie primă la obiect finit: economia și tehnologia materiilor dure animale în locuința W37 din așezarea gumelnițeană de la Pietrele	73
From raw material to finished object: economy and technology of osseous materials in house W37 from the Gumelnița settlement at Pietrele	
Vasile OPRÎȘ, Mihai CONSTANTINESCU, Theodor IGNAT, Adrian BĂLĂȘESCU, Sorin AILINCĂI, Vlad-Ioan BÎNDEA, Adelina DARIE, Elena GAVRILĂ, Dan PÎRVULESCU, Monica MĂRGĂRIT, David BACIU, Valentin RADU, Mihaela GOLEA, Cristina COVĂTARU, Cornelis STAL, Adrian ȘERBĂNESCU, Cristian ROTH, Bogdan MANEA, Mădălina VOICU, Mihai-Ștefan FLOREA, Monica DRĂGHICI, Camelia DINU, Alfred VESPREMEANU-STROE, Luminița PREOTEASA, Laurențiu ȚUȚUIANU, Adrian-Florin VASILE, George GROSU, Adrian CÎRJAN, Oana GÂZA, Mirela MIHON, Maria ILIE, Cristian MĂNĂILESCU	
New investigations at Glina Tell: 2025 fieldwork results and preliminary insights into material and environmental evidence.....	87
Stefan ALEXANDROV, Rositsa MANOVA, Aneliya PETRINA, Stela ATANASSOVA-VLADIMIROVA, Nadezhda ATANASSOVA, Tomasz OBERC, Michał PODSIADŁO, Piotr WŁODARCZAK	
Cinnabar use in the Early Bronze Age mortuary practices of the Northern Balkans.....	169
Talida RADU	
Vasele de tip <i>pyraunos</i> din epoca bronzului de pe teritoriul României.....	199
Bronze Age <i>pyraunos</i> -type vessels from Romania	
Petar MINKOV	
What's under the lid: a contribution to the study of some details of the Vălchitrăn, Cherven Bryag and Călărași treasures (102 years later).....	219
Cristian Eduard ȘTEFAN, Dragoș-Alexandru MIREA	
Notă asupra unor piese de metal preistorice din nord-vestul Munteniei	227
Remarks on some prehistoric metal artefacts from northwestern Muntenia	

PERIOADA GRECO-ROMANĂ / PÉRIODE GRECO-ROMAINE / GRECO-ROMAN PERIOD

Pierre DUPONT, Alexandre BARALIS, Alexey GOTSEV, Emil NANKOV, Vyara PETROVA, Tsvetelina SLAVKOVA	
Note on the common wares from "Pistiros"	241
Daniel SPÂNU	
Fibule care (ne) privesc. Conectivități supraregionale din perspectiva fibulelor cu ochi (<i>Augenfibeln</i>) din România	253
Fibulae that look (back) at us. Supraregional connectivity from the perspective of the eye fibulae (<i>Augenfibeln</i>) in Romania	

Ergün LAFLI	
Four Roman lamps with gladiatorial themes from Kocaeli (north-western Turkey).....	267
Murat DURUKAN	
The supply system and the LR1 amphorae in Late Antiquity: a historical and archaeological analysis of the Eastern Mediterranean through the Olba model	275
Yavuz YEĞİN, Kasım OYARÇIN, Muzaffer YILMAZ	
Coins of a monumental structure identified as a temple-plan tomb at Olba.....	285
Safiye AYDIN	
Preliminary assessments of a new collection of Late Roman ware found at the theatre in the city of Prusias ad Hypium.....	299
Akın TEMÜR	
Preliminary considerations on the Roman Baths in Sebastopolis	311
Melih ARSLAN, Burçak DELİKAN	
Roman imperial octagonal gems: analyses and interpretations	331
Melih ARSLAN, Burçak DELİKAN	
Gemstones depicting Hermes from Asia Minor in the Roman imperial period	353

PERIOADA MEDIEVALĂ / PÉRIODE MÉDIÉVALE / MEDIEVAL PERIOD

Alin FRÎNCULEASA, Eduard Andrei GHINEA, Octav NEGREA, Emil GRIGORESCU	
Contribuții arheologice privind perioada timpurie a epocii medievale în nordul Munteniei. O evaluare preliminară a locuirii de tip Ipotești-Cândești din situl de la Urlați (Prahova).....	375
Archaeological contributions to the Early Medieval period in northern Muntenia: a preliminary assessment of the Ipotești-Cândești - type settlement at Urlați (Prahova)	
Ioana MANEA	
Maximum entropy modelling for predictive archaeology: mapping 8 th – 11 th century settlements in Ilfov County	417
Réka FÜLÖP	
Beyond cultural groups. Rethinking Horedt's cultural grouping system in Early Medieval Transylvania	427
Erwin GÁLL, Zsuzsana KOPECZNY, Róbert GINDELE, Gergely SZENTHE, Ștefan POPA	
<i>Sfârșitul tipo-cronologiei?</i> Problema datării mormântului 113 cu depunere de resturi de cal de la Vălcani – <i>Vamă</i>	447
<i>The end of typo-chronology?</i> The dating problem of grave 113 with horse remains from Vălcani – <i>Vamă</i>	
Alexandru MORINTZ, Franceska ȘTIRBU, Ștefania MEȘTERIUC, Irina HUICĂ	
Un mormânt medieval cu inel sigilar și vas de sticlă descoperit la Bufta – <i>La Cârână/Mănești</i>	463
A Medieval grave with a signet ring and glass vessel from Bufta – <i>La Cârână/Mănești</i>	

SECOLELE XVIII – XX / XVIIIe – XXe SIÈCLES / XVIIIth – XXth CENTURIES

Adrian IONIȚĂ	
Cercetări arheologice la „Ansamblul fostului conac Lecca Micșunești” (sat Micșuneștii Mari, com. Nuci, jud. Ilfov)	495
Archaeological investigations at the “Former Lecca Micșunești Manor” (Micșuneștii Mari village, Nuci commune, Ilfov County)	
Corina Anca SIMION, Daniela CRISTEA-STAN, Elena Alexandra ISPAS, Maria Loredana MARIN, Alexandru Răzvan PETRE, Oana GÂZA, Maria Valentina LUCA-ILIE, Cristian MĂNĂILESCU	
Cercetări arheometrice la „Ansamblul fostului conac Lecca Micșunești” (sat Micșuneștii Mari, com. Nuci, jud. Ilfov)	523
Archaeometric investigations at the “Former Lecca Micșunești Manor” (Micșuneștii Mari village, Nuci commune, Ilfov County)	
Radu-Alexandru DRAGOMAN, Sorin OANȚĂ-MARGHITU	
O arheologie a patru noi martiri ai Bisericii Romano-Catolice din România și ai Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice.....	539
An archaeology of four new martyrs of the Roman Catholic Church in Romania and of the Romanian Church United with Rome, Greek-Catholic	

SĂPĂTURI PREVENTIVE / FOUILLES PRÉVENTIVES / PREVENTIVE EXCAVATIONS

Silviu ENE, Silviu ILIUȚĂ, Alin DIACONU, Dorel MICLE	
Cercetări arheologice preventive în situl de la Moșnița Nouă – <i>Hotarul satului</i> (2018)	563
Preventive archaeological investigations at the Moșnița Nouă – <i>Hotarul Satului</i> (2018)	
Mircea NEGRU, Silviu ENE, Elena GAVRILĂ	
Cercetări arheologice la București, Militari – <i>Câmpul Boja</i> . Campania 2015	595
Archaeological investigations at Bucharest, Militari – <i>Câmpul Boja</i> . The 2015 campaign	
Silviu ENE, Silviu ILIUȚĂ, Alin DIACONU, Dorel MICLE	
Cercetări arheologice preventive în satul Macedonia, orașul Ciacova, punctul Biserica „Sfânta Cuvioasa Parascheva” (campania 2020)	623
Preventive archaeological investigations in Macedonia village, Ciacova, at the „Sfânta Cuvioasa Parascheva” Church (2020 campaign)	
Silviu ILIUȚĂ, Silviu ENE, Alin DIACONU, Dorel MICLE	
Cercetări arheologice preventive în Ciacova, punctul <i>Atelier bronz</i> (2018)	639
Preventive archaeological investigations at the Ciacova – <i>Atelier Bronz</i> (2018)	
Abrevieri / Abréviations / Abbreviations	655

O ARHEOLOGIE A PATRU NOI MARTIRI AI BISERICII ROMANO-CATOLICE DIN ROMÂNIA ȘI AI BISERICII ROMÂNE UNITE CU ROMA, GRECO-CATOLICE

Radu-Alexandru DRAGOMAN^a, Sorin OANȚĂ-MARGHITU^b

^a Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, Academia Română, București; e-mail: al_dragoman@yahoo.com

^b Muzeul Național de Istorie a României; e-mail: sorinoanta@yahoo.com

Keywords: archaeology of communist repression; memory; new martyrs; Roman Catholic Church in Romania; Romanian Church United with Rome, Greek Catholic; Șerban Vodă (Bellu) Cemetery

Abstract: This article presents the results of the exhumations carried out between 2010 and 2019 in the Șerban Vodă (Bellu) Cemetery in Bucharest, in both the Orthodox and Catholic sections. Conducted at the request of representatives of the Roman Catholic Church in Romania and the Romanian Church United with Rome, Greek Catholic, these investigations were part of the process of beatification/canonisation for four hierarchs who fell victim to communist repression: Monsignor Vladimir Ghika, Bishop Vasile Aftenie, Bishop Ioan Bălan and Cardinal Iuliu Hossu. Unlike forensic archaeological investigations, this study does not merely aim to identify the deceased, nor to provide new evidence to condemn communist ideology; instead, it highlights the role of objects associated with the investigated contexts. In the graves of Bishops Vasile Aftenie and Ioan Bălan, the remnants of clothing, footwear, collars, a pectoral cross, and a rosary preserve their memory long after their fragile, gradually decaying bodies can no longer express anything directly. In the cases of Monsignor Vladimir Ghika and Cardinal Hossu, the objects “speak” both of the deceased and of those who reinterred them in family plots. In these two contexts, objects serve as material manifestations of the gestures associated with the deposition of remains. They also restore the identity of the reinterred, an identity previously lost – in the case of Monsignor Vladimir Ghika – in the anonymity of the unmarked grave. Furthermore, the discovery of prayer notes (some containing curses) and coins from various periods of the communist and post-communist eras reflects popular Christian practices and a belief in the hierarchs’ post-mortem intervention. This material repertoire extends beyond the items discovered during exhumation to include new objects – such as monuments, bone relics, and devotional reproductions – that perpetuate the connection with the martyrs and form part of a gift economy that strengthens relationships among the faithful. The remnants of clothing, coffin fragments, nails, grave soil, funerary monuments, and new post-canonisation objects act as extensions of the martyrs’ bodies. Thus, the exhumations do not represent the final chapter of a tragic story, but rather mark the beginning of a new social life for the four martyrs.

Cuvinte-cheie: arheologia represiunii comuniste; memorie; noi martiri; Biserica Romano-Catolică din România; Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică; Cimitirul Șerban Vodă–Bellu

Rezumat: Articolul prezintă rezultatele exhumărilor efectuate între anii 2010 și 2019 în Cimitirul Șerban Vodă–Bellu din București, atât în sectorul ortodox, cât și în cel catolic. Desfășurate la solicitarea reprezentanților Bisericii Romano-Catolice din România și ai Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, aceste investigații au făcut parte din procesul de beatificare/canonizare a patru ierarhi care au căzut victimă represiunii comuniste: monseniorul Vladimir Ghika, episcopul Vasile Aftenie, episcopul Ioan Bălan și cardinalul Iuliu Hossu. Spre deosebire de cercetările arheologice judiciare, studiul de față nu își propune doar identificarea persoanelor decedate și nici furnizarea de noi dovezi pentru condamnarea ideologiei comuniste, ci evidențiază rolul obiectelor asociate contextelor investigate. În mormintele episcopilor Vasile Aftenie și Ioan Bălan, resturile de îmbrăcăminte, încălțăminte, colarele, crucea pectorală și rozariul le conservă memoria mult timp după ce trupurile lor fragile, măcinate treptat, nu mai pot exprima nimic în chip direct. În cazul mormintelor monseniorului Vladimir Ghika și al cardinalului Hossu, obiectele „vorbesc” atât despre cei decedați, cât și despre cei care i-au reînhumat în parcelele de familie. În aceste două contexte, obiectele sunt manifestări materiale ale gesturilor asociate depunerii osemintelor. De asemenea, ele restituie identitatea celor reînhuși – o identitate pierdută anterior, în cazul monseniorului Vladimir Ghika, în anonimatul mormântului nemarcat. Mai mult decât atât, descoperirea în diverse contexte din spațiul funerar a unor bilete cu rugăciuni (unele conținând blesteme) și a unor monede din diferite perioade ale epocii comuniste și postcomuniste reflectă practici ale creștinismului popular și, concomitent, credința în intervenția post-mortem a celor patru ierarhi. Acest repertoriu material nu se limitează la piesele descoperite în timpul exhumărilor, ci se extinde ulterior prin includerea unor noi obiecte – precum monumente, oseminte devenite relicve și reproduceri devoționale reprezentând chipul martirului – care perpetuează legătura cu martirii și fac parte dintr-o economie a darului ce instituie și consolidează relațiile dintre credincioși. Resturile de îmbrăcăminte, fragmentele de sicriu, cuiele, pământul de umplutură al gropilor, monumentul funerar și noile obiecte realizate după beatificare/canonizare funcționează ca extensii ale trupurilor celor patru martiri. Astfel, lucrările de exhumare nu reprezintă capitolul final al unei povești tragice, ci marchează începutul unei noi vieți sociale pentru cei patru martiri.

INTRODUCERE

Articolul de față își propune să prezinte de o manieră sintetică rezultatele acțiunilor de exhumare a patru figuri marcante ale Bisericii Romano-Catolice din România și, mai ales, ale Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice – monseniorul Vladimir Ghika, episcopul Vasile Aftenie,

episcopul Ioan Bălan și cardinalul Iuliu Hossu –, efectuate între anii 2010 și 2019 în Cimitirul Șerban Vodă–Bellu din București, atât în sectorul ortodox, cât și în cel catolic (pentru biografia celor patru ierarhi: e.g., Băltăceanu, Broșteanu 2019; Cosmovici 2011; Cosmovici 2019a; Cosmovici 2019b; Cosmovici 2019c; *Martiri* 2007). Pe lângă aprecierea parcursului lor intelectual și instituțional,

cei patru ierarhi erau iubiți pentru viața lor spirituală, activitatea pastorală și pentru modelul de atitudine oferit în contexte socio-politice extrem de dificile, un exemplu elocvent în acest sens fiind poziția oficială adoptată în 1944 de cardinalul Iuliu Hossu (pe atunci episcop) față de politica de exterminare a evreilor de către naziști și aliații lor, poziție în care susținea „salvarea evreilor ca primă prioritate a momentului” (Băltăceanu, Broșteanu 2019, p. 149).

Monseniorul Vladimir Ghika, episcopul Vasile Aftenie, episcopul Ioan Bălan și cardinalul Iuliu Hossu se numără printre numeroasele victime ale represiunii politice îndreptate de puterea comunistă, instaurată după 1945, împotriva confesiunilor creștine și a religiei în general. Represiunea antireligioasă a îmbrăcat multiple forme în România comunistă, precum modificarea treptată a legislației cu scopul de a întări controlul statului asupra cultelor; arestarea a numeroși clerici ortodocși, greco-catolici, catolici, luterani etc.; desființarea Bisericii Greco-Catolice; distrugerea mișcărilor spirituale creștin-ortodoxe, precum cele de la mănăstirea Vladimirești sau din jurul grupării Rugul Aprins; desființarea de mănăstiri și alungarea din monahism a unui număr mare de călugări și călugărițe; dărâmarea de biserici etc. (e.g., Tismăneanu *et alii* 2007, p. 258–288).

În cazul specific al Bisericilor Catolice și Greco-Catolice, chiar cu ocazia înființării Partidului Muncitoresc Român, la 21 februarie 1948, secretarul general al Partidului afirma că „În întreaga lume clerul catolic ascultă de ordinele Vaticanului, a cărui furibundă activitate reacționară este bine cunoscută [...]” (Gheorghiu-Dej, citat în Băltăceanu, Broșteanu 2019, p. 34), pretext pentru o serie întreagă de acte legislative în urma cărora a fost denunțat Concordatul dintre Statul Român și Vatican, au fost desființate școlile confesionale ale tuturor cultelor și naționalizate bunurile acestora, au fost întrerupte legăturile cu Vaticanul, au fost desființate mai multe eparhii și au fost pensionați forțat episcopii din fruntea lor (Băltăceanu, Broșteanu 2019, p. 35). Aplicând un model sovietic deja verificat în Ucraina, Securitatea¹ a demarat o operațiune de „lichidare prin unificare” a Bisericii Greco-Catolice, ce trebuia să creeze impresia „că represiunea împotriva greco-catolicilor emana, într-o formă sau alta, de la Biserica Ortodoxă” (Băltăceanu, Broșteanu 2019, p. 39). Având mai multe etape, „operațiunea de unificare” cu Biserica Ortodoxă a culminat cu ordinul emis în data de 27 octombrie 1948 de o comisie ce reunea mai multe ministere, privind arestarea tuturor episcopilor greco-catolici (pentru un istoric al procesului de lichidare, vezi, de exemplu, Băltăceanu, Broșteanu 2019, p. 31-43; Cosmovici 2019a, p. 42–56).

Vasile Aftenie, Ioan Bălan și Iuliu Hossu au fost arestați în noaptea de 28 spre 29 octombrie 1948 și duși la Ministerul de Interne. După câteva zile, episcopii au fost închiși cu toții la Dragoslavele, în reședința de vară a patriarhului Bisericii Ortodoxe, și, ulterior, în luna februarie,

transferați la mănăstirea Căldărușani. Alături de altele, cele două mănăstiri fuseseră convertite în spații de detenție ca „parte din planul autorităților de a crea impresia că principalul factor implicat în represiune era Biserica Ortodoxă” (Băltăceanu, Broșteanu 2019, p. 162–163; Muraru 2008, p. 191–192).

Încă de la începutul detenției, autoritățile au încercat în chip repetat să-i convingă pe episcopi să „revină la ortodoxie”, promițându-le eliberarea imediată și tentându-i cu conferirea unor poziții importante în ierarhia Bisericii Ortodoxe, însă fără niciun succes. Securitatea a decis să fabrice dosare penale și să înseneze procese episcopilor arestați, context în care, în primăvara anului 1949, Vasile Aftenie a fost transferat la Ministerul de Interne din București și anchetat dur timp de aproape un an. În urma unui atac vascular cerebral suferit după un interogatoriu, AVC care i-a provocat paralizarea unei mâini și a unui picior, episcopul a fost trimis la spitalul închisorii Văcărești, unde s-a stins din viață după 45 de zile (10 mai 1950), la vârsta de aproape 51 de ani. Chiar a doua zi după deces, sicriul episcopului Vasile Aftenie a fost dus la Cimitirul Bellu Catolic și înmormântat în secret, doar în prezența unui preot romano-catolic (Ioan Baltheiser) și a groparilor, „sub controlul a cinci ofițeri de Securitate” (Cosmovici 2019a, p. 15).

Ioan Bălan și Iuliu Hossu au fost transferați în 1950 la închisoarea politică din Sighet, unde au rămas până în 1955. Închisoarea din Sighet era o „unitate concentraționară cu specific aparte”, în fapt un regim de exterminare în cadrul căruia deținuții politic erau ținuti în condiții insalubre, în frig, supravegheați continuu, izolați în celule de pedeapsă (numite „neagra”) pentru orice abatere, supuși frecvent unor percheziții generale, înfometati sistematic (regimul alimentar nu depășea 1300 de calorii, uneori coborând chiar sub 700 de calorii), umiliți și lipsiți de orice fel de îngrijiri medicale. Ioan Bălan și Iuliu Hossu au supraviețuit, însă alți trei episcopi greco-catolici închiși împreună cu ei – Valeriu Traian Frențiu, Ioan Suciu și Tit Liviu Chinezu – și canonul Augustin Maghiar au murit în timpul detenției, în singurătate, izolați de către gardieni (pentru regimul închisorii Sighet, vezi Muraru 2008, p. 461–474).

După perioada petrecută la Sighet, Ioan Bălan și Iuliu Hossu au fost obligați să trăiască pentru tot restul vieții lor în domiciliu obligatoriu, o scurtă perioadă împreună, la mănăstirile Curtea de Argeș și Ciorogârla, apoi separat, primul la Ciorogârla, iar cel de-al doilea, la mănăstirea Căldărușani. Atât în timpul detenției, cât și în domiciliu obligatoriu, până în ultima lor zi de viață, episcopii au fost supravegheați de Securitate pentru a-i face să cedeze și să treacă la ortodoxie, legitimând astfel planul politic de „unificare”, precum și pentru a preîntâmpina orice fel de influență asupra Bisericii Greco-Catolice ce activa în clandestinitate (Băltăceanu, Broșteanu 2019). La moartea episcopului Ioan Bălan (4 august 1959), o primă slujbă a fost făcută la Ciorogârla (7 august 1959), la care au participat nu doar membrii familiei, ci și maicile de la mănăstire și localnici, în total în jur de 70–80 de persoane, după care

¹ Denumire uzuală pentru Direcția Generală a Securității Poporului, înființată în 1948, redenumită în 1951 Direcția Generală a Securității Statului; în 1956, instituția și-a schimbat din nou numele, devenind Departamentul Securității Statului (în cadrul Ministerului de Interne).

sicriul a fost dus la București și înmormântat în Cimitirul Bellu Catolic. În schimb, la moartea cardinalului Iuliu Hossu (28 mai 1970), „[î]n urma presiunilor venite de la Culte, familia a fost obligată să-l înmormânteze a doua zi, pe 29 mai, la cimitirul Bellu Catolic” (Băltăceanu, Broșteanu 2019, p. 227), în ciuda faptului că Iuliu Hossu își exprimase dorința, „prin testamentul scris și cu limbă de moarte”, de a fi înmormântat la Cluj (Prunduș 2008, p. 4).

Vladimir Ghika a fost arestat mai târziu decât episcopii greco-catolici. După instaurarea regimului comunist și declanșarea persecuțiilor antireligioase, monseniorul a refuzat să plece în exil. În toamna anului 1952, la vârsta de aproape 80 de ani, a fost arestat de Securitate și încarcerat în închisoarea Uranus din București, împreună cu alte 20 de persoane – preoți, călugărițe și laici (Martiri 2007, p. 293–294). Această închisoare era unul dintre centrele de anchetă din București, care, în același timp, funcționa și ca penitenciar de tranzit (Muraru 2008, p. 35). Timp de un an a fost anchetat și bătut până la sânge, apoi inclus într-un lot alături de alți șapte preoți, deferit Tribunalului Militar din București și condamnat la trei ani de temniță grea, sub falsa acuzație că ar fi făcut spionaj în favoarea Vaticanului. După pronunțarea sentinței a fost trimis la închisoarea Jilava pentru a-și executa pedeapsa. Aici, în ciuda vârstei foarte înaintate, a fost înfometat, lipsit de îmbrăcăminte și tratament medical, palmuit, bătut, strangulat în chip repetat, supus unor condamnări la moarte și execuții simulate, ceea ce avea să-i aducă moartea după doar un an (16 mai 1954) (Martiri 2007, p. 294–295). Corpul monseniorului Vladimir Ghika a fost depus într-o groapă săpată în cimitirul fără cruci din interiorul închisorii Jilava.

CONTEXTUL CERCETĂRII

Lucrările de exhumare ce fac obiectul acestui articol au fost efectuate la solicitarea reprezentanților Bisericii Romano-Catolice din România și ai Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolice, ca parte a procesului de beatificare/canonizare a celor patru slujitori, considerați a fi martiri pentru Hristos. Cinstirea persoanelor care au dus o viață sfântă, precum și cinstirea martirilor – pentru care dragostea față de Dumnezeu a fost mai puternică decât frica de suferință și de moarte – au o lungă tradiție în Bisericile Ortodoxă, Romano-Catolică și Greco-Catolică. Această tradiție își are originea în primele secole ale creștinismului și continuă până în zilele noastre, în întreaga lume, transcendând granițele timpului, spațiului, precum și contextele istorico-politice.

Primul a fost beatificat monseniorul Vladimir Ghika, în data de 31 august 2013, la București, în cadrul unei slujbe oficiate de delegatul Papei Francisc, cardinalul Angelo Amato. Ulterior, episcopii Vasile Aftenie și Ioan Bălan, precum și cardinalul Iuliu Hossu, alături de alți patru episcopi greco-catolici decedați în închisorile comuniste (Valeriu Traian Frențiu, Ioan Suciu, Tit Liviu Chinezu și Alexandru Rusu), au fost beatificați în data de 2 iunie 2019,

pe Câmpia Libertății de la Blaj, în cadrul unei slujbe oficiate chiar de Papa Francisc. Fiecare dintre cei menționați a fost proclamat „Fericit”, treaptă anterioară canonizării, și a fost recunoscut oficial ca martir.

În cazul specific al exhumărilor prezentate în lucrarea de față, deși existau documente de arhivă și mărturii despre locurile în care fuseseră îngropați, informațiile erau contradictorii sau neclare, inducând un ridicat grad de incertitudine. Spre exemplu, mormântul în care se presupunea că ar fi fost osemintele monseniorului Vladimir Ghika a fost deschis înainte de începerea cercetării arheologice (deși am cerut de fiecare dată să nu se intervină la morminte în absența arheologilor și antropologilor), iar pământul „sondat” cu o bară subțire de metal, rezultatul comunicat nouă fiind acela că nu s-a dat de sicriu sau de oase, ci doar de o placă separatoare; dar, după cum au scos la iveală săpăturile arheologice, osemintele erau, de fapt, acolo. În mod similar, îndoiala a însoțit și exhumarea episcopului Ioan Bălan: mormântul indicat de inscripția de pe cruce ca aparținându-i nu corespundea cu mormântul atribuit lui în actele oficiale ale Cimitirului Bellu Catolic, mormântul său fiind situat în aceeași parcelă, dar în altă parte; în cazul în care cercetarea primului mormânt nu ar fi dus la vreun rezultat, urma să-l cercetăm și pe cel de-al doilea, ceea ce însă nu a mai fost necesar. Drept urmare, scopul principal al solicitării a fost acela de a verifica mormintele atribuite celor trei personalități, a identifica și recupera corpurile acestora și a documenta și colecta orice element material asociat.

Întreaga muncă de cercetare a fost una voluntară, cele patru exhumări nefigurând în vreun program de cercetare instituțional. Metoda de săpătură a trebuit adaptată la condițiile existente; faptul că mormintele erau înconjurate de alte morminte, precum și rugămintea adresată nouă de a nu afecta pe cât posibil structura monumentelor funerare au limitat drastic spațiul avut la dispoziție. Un alt factor limitativ a fost timpul – fiecare dintre cele trei exhumări a trebuit făcută în decursul unei singure zile; în cazul exhumării episcopului Vasile Aftenie, timpul ne-a ajuns la limită, cercetarea fiind încheiată chiar înainte de lăsarea serii și exact în momentul începerii unei furtuni; de asemenea, în cazul exhumării episcopului Ioan Bălan, la solicitarea comanditarilor, a trebuit să săpăm mai repede decât am fi dorit. La săpăturile arheologice au fost prezenți în permanență reprezentanți oficiali ai celor două confesiuni creștine, dar și un jurist care să asigure legalitatea demersului. Fiecare etapă a acțiunii a respectat condițiile necesare finalizării dosarelor de beatificare/canonizare cerute de Vatican: de la întocmirea detaliată a procesului verbal, la învelirea osemintelor în materialele oficiale, aduse special în acest scop, și până la păstrarea acestora în spații speciale, sigilate. Dat fiind faptul că osemintele și obiectele nu au putut rămâne în custodia antropologilor și arheologilor, a fost necesară documentarea lor într-un regim improvizat și într-un timp mult mai scurt decât ar fi fost necesar – în condițiile în care

fiecare dintre cercetătorii implicați avea de îndeplinit alte sarcini la instituțiile în care lucra.

Spre deosebire de investigațiile arheologice judiciare (e.g., Diana 2015; Petrov 2023), acțiunile de exhumare inițiate de reprezentanți ai unor confesiuni creștine, cum este și cazul celor patru prelați din textul de față, nu au avut drept scop obținerea de „probe”, ci identificarea, documentarea sistematică și recuperarea a tot ceea ce poate fi asociat cu corpul celui decedat, în contextul unei apropiate beatificări/canonizări sau ca urmare a unei decizii de beatificare/canonizare deja luate. Implicarea arheologilor în astfel de acțiuni nu constituie un element de noutate; spre exemplu, în anul 1998, la lucrările Comisiei de exhumare a Matronei Dimitrievna Nikonova, ce murise de moarte bună în anul 1952 și fusese înmormântată în cimitirul Danilovsk din Moscova, pe lângă reprezentanții Bisericii Ortodoxe Ruse, au participat un specialist în domeniul expertizei medico-judiciare, un antropolog și un arheolog (*Viața* 2007, p. 44); un an mai târziu, în data de 2 mai 1999, „Matronușka” a fost canonizată. Cu toate acestea, inclusiv în cazul acestei categorii de exhumări, inițiatorii au apelat la arheologie ca la o simplă tehnică de documentare menită să asigure obiectivitatea identificării persoanelor în cauză.

În articolul de față nu ne-am propus nici să producem noi probe în vederea condamnării ideologiei comuniste, nici să contribuim doar la identificarea persoanelor exhumate, ci să aducem în prim-plan rolul obiectelor asociate contextelor cercetate.

GESTURI: MORMÂNTUL MONSENIORULUI VLADIMIR GHIKA

În anul 1968, la patru ani după decretul de amnistie generală și eliberare din închisori a deținuților politici, urmași ai monseniorului au reușit să dezgroape osemintele din cimitirul fără cruci al închisorii Jilava și să le reînhumeze în parcela familiei Ghika din Cimitirul Bellu Ortodox, denumită astăzi „Figura 19”. Potrivit mărturiei lui Grigore Ghika jr., în mormântul principesei Natalia Ghika, în care fuseseră incluse și osemintele monseniorului, a fost îngropat în anii 1980 și un prieten al familiei, Paul Penescu. Alte modificări nu au mai avut loc până în anul 1999, când, cu ocazia vizitei Papei Ioan Paul al II-lea în România, în memoria monseniorului Vladimir Ghika, la căpătâiul mormântului a fost ridicată o cruce monumentală în stil brâncovenesc, inscripționată cu numele său și anii între care a trăit (Fig. 1). La data cercetării arheologice din 2013, mormântul avea dimensiunile de 2,20 × 1,19/1,20 m și o placă de 2 × 1 m. Pe placă era scris cu majuscule: „AICI ODIHNEȘTE PRINCIPESSA NATALIA GHIKA / NĂSCUTĂ LA JAȘI / ÎN NOEMVRIE 1837 / ÎNCETATĂ DIN VIAȚĂ LA BUCUREȘCI / ÎN OCTOMVRIE 1895 / RUGAȚI-VE PENTRU DÂNSA / MONSEIGNEUR VLADIMIR I. GHYKA / 25 DEC. 1873 – 17 MAI 1954”.

În ziua de 23 aprilie 2013, cu ajutorul lucrătorilor, a fost scoasă placa mormântului monseniorului Vladimir Ghika. Pentru o mai bună contextualizare a eventualelor obiecte, încă de la început suprafața mormântului monseniorului Vladimir Ghika a fost împărțită în două carouri egale. Pământul de sub placă era umed, foarte afânat și inegal distribuit, fiind mai redus cantitativ în jumătatea dinspre apus a mormântului (convențional numită caroul 2). În acest strat se aflau fragmente de cărămidă, cioburi, pietricele și fragmente de gresie. La scurtă vreme după începerea săpăturii, în caroul nr. 2, a început să se întrevadă prezența unui obiect de mari dimensiuni: o bucată plată de lemn, cu aspect de capac (la -0,20 m) și cuie (la -0,25 m); sub bucata de lemn se găseau oase umane și fragmente de lemn. Imediat mai apoi s-a putut vedea deja conturul obiectului (Fig. 2), mai precis, o cutie putrezită de lemn, de formă rectangulară (0,73 × 0,43/0,44 m la partea superioară; adâncimi: -0,25 m în centrul cutiei și -0,26/-0,27/-0,29/-0,30 m în colțurile cutiei). După degajarea completă a cutiei s-a observat că partea inferioară a acesteia avea dimensiuni mai reduse (0,58 × 0,30 m; fundul cutiei se afla la -0,39/-0,42 m). Pe parcursul curățării cutiei au fost găsite numeroase cuie, dintre care unele în poziția originală (Fig. 3). Cutia stătea pe o placă de ciment degradat, ce acoperea întreaga suprafață a mormântului (la -0,41/-0,47 m). În partea superioară a interiorului cutiei, în zona centrală, se aflau resturi de țesătură (-0,25 m). De asemenea, cutia conținea o serie de oase umane (descoperite la o adâncime cuprinsă între -0,21 și -0,31 m), sub care se afla un înveliș textil de culoare neagră (-0,36 m) (Fig. 4). Aproape de fundul cutiei s-au găsit mai multe obiecte de mici dimensiuni: fragmente de la o iconiță de sidef pe care sunt redați Mântuitorul pe Cruce și alți sfinți (Fig. 5) (-0,36/-0,40 m), două obiecte de lemn (-0,40 m) și doi nasturi (-0,43 m) (Fig. 6 și 7).

Obiectele descoperite cu ocazia deschiderii mormântului monseniorului Vladimir Ghika nu „vorbesc” atât despre el, cât despre cei care l-au reînhumat în parcela familiei. Obiectele evocă gesturile implicate în manipularea lor și semnificațiile asociate. Obiectele propriu-zise și maniera lor de depunere fac referire la gestul de a înveli cu grijă osemintele (probabil într-o reverență, date fiind culoarea neagră a țesăturii și cei doi nasturi), de a le depune ordonat în cutia de lemn, spre a fi ocrotite, și de a depune obiecte delicate, fragile, menite să redea identitatea persoanei reînhumate, identitate anterior pierdută în anonimatul mormintelor nemarcate de la Jilava. Dacă în timpul vieții, monseniorul Vladimir Ghika a mărturisit credința sa în Hristos prin fapte și prin atitudine, după plecarea sa din această lume iconița este chemată să afirme în numele monseniorului dragostea pentru Hristos și purtarea până la capăt a crucii. Toate aceste gesturi de înveliș, depunere și acoperire exprimă dragostea, respectul și grija pentru monseniorul Vladimir Ghika, sentimente manifestate *post-mortem*, dar cu nimic diferite de gesturile față de o persoană însuflețită. Aceste gesturi se prelungesc, se repetă, dar în sens invers, în migala cercetătorilor care

Figura 1. Cimitirul Bellu Ortodox din București: crucea monumentală ridicată în memoria monseniorului Vladimir Ghika – detaliu (dacă nu se menționează altfel, toate fotografiile au fost făcute de R.-A.D.). / Bellu Orthodox Cemetery in Bucharest: the monumental cross erected in memory of Monsignor Vladimir Ghika – detail (unless otherwise stated, all photographs were taken by R.-A.D.).

Figura 2. Mormântul monseniorului Vladimir Ghika: cutia cu oseminte in situ. / The grave of Monsignor Vladimir Ghika: the ossuary in situ.

Figura 3. Mormântul monseniorului Vladimir Ghika: cuie de la cutia cu oseminte. / The grave of Monsignor Vladimir Ghika: nails from the ossuary.

Figura 4. Mormântul monseniorului Vladimir Ghika: țesătura în care erau învelite osemintele. / The grave of Monsignor Vladimir Ghika: the cloth in which the bones were wrapped.

Figura 5. Mormântul monseniorului Vladimir Ghika: fragmente dintr-o iconiță. / The grave of Monsignor Vladimir Ghika: fragments of a small icon.

Figura 6. Mormântul monseniorului Vladimir Ghika: obiecte de lemn. / The grave of Monsignor Vladimir Ghika: wooden objects.

Figura 7. Mormântul moseniorului Vladimir Ghika: butoni. / *The grave of Monsignor Vladimir Ghika: buttons.*

au efectuat exhumarea și în gesturile pline de evlavie ale reprezentanților Bisericii Romano-Catolice care au preluat osemintele și obiectele. În prezența iconiței sunt conținute, poate, și gesturile de închinare ale celui care a depus-o, gesturi pe care le vom regăsi, ca un ecou, la fiecare dintre credincioșii care se vor închina în fața raclei cu moaștele moseniorului Vladimir Ghika.

INTERVENȚII DIN „LUMEA CEALALTĂ”: MORMÂNTUL EPISCOPULUI VASILE AFTENIE

La doi-trei ani după înmormântarea episcopului Vasile Aftenie în Cimitirul Bellu Catolic, pe crucea de lemn neinscripționată pusă de administrația cimitirului, ce fusese adusă de aceeași firmă care a fabricat și sicriul, două credincioase au adăugat inițialele A. V., de unde s-a născut și expresia „la mormântul Ave” (Băltăceanu, Broșteanu 2019, p. 174; Cosmovici 2019a, p. 22). Ulterior, a fost adăugată „o mică cruce metalică, obișnuită pentru mormintele preoților, pe care scria AVE, adică inițialele pentru «Aftenie Vasile Episcop»” (Cosmovici 2019a, p. 22). Monumentul funerar existent la data cercetării arheologice din 2010 (Fig. 8) a fost comandat de un nepot de-al episcopului în 1981 (Cosmovici 2019a, p. 22–23). Inițialele numelui episcopului („V.A.”) și anul morții („1950”) au fost inscripționate pe soclul superior, în timp ce pe soclul inferior a fost aplicată fotografia episcopului, sub care a fost inscripționat textul – „Episcop / Vasile Aftenie / 1899–1950”. După cum indică datele din arhiva cimitirului, Vasile Aftenie nu a fost înmormântat în parcela preoților din Cimitirul Bellu Catolic, ci într-un mormânt ce a purtat codul „X, b, 12”, în care, în 1917 și, respectiv, 1924, fuseseră înmormântate alte două

persoane – probabil două surori cu numele Bruteanu; după anul 1950, în mormântul „X, b, 12” nu au mai fost efectuate noi înhumări. În ziua de 11 mai 2010, când s-a desfășurat acțiunea de exhumare (vezi și Dragoman *et alii* 2012; 2017), mormântul avea aceleași dimensiuni și aspect ca și celelalte morminte din jur, și era mărginit la suprafață de o bordură din ciment, cu o fundație de 25 cm și înălțime de 10 cm, placată la exterior cu marmură albă.

De jos în sus, depunerile de pământ care conțineau și suprapuneau corpul episcopului Vasile Aftenie erau următoarele:

– O depunere de pământ galben-brun, cu lentile de sol cenușiu și conținut apreciabil de argilă galbenă, ce reprezintă pământul de umplură al mormintelor din 1917 și 1924 – cele ale (probabil) surorilor Bruteanu – denumit „stratul III”. În acest din urmă „strat” a fost inserat sicriul (Fig. 9), din care s-au păstrat numeroase fragmente de lemn și câteva cuie răspândite atât deasupra, cât și sub schelet. Pe lângă osemintele episcopului, în sicriu s-au mai păstrat: o pereche de bocanci militari (fără șireturi) produși de Fabrica Crișana (Fig. 10), dintre care bocancul drept avea urme de reparare – două plachiuri metalice; numeroase fragmente textile de culoare albastru-închis și fragmente de la o cămașă (Fig. 11); doi nasturi, dintre care unul de tip „capsă”, iar altul de plastic, cu inscripția „Extra Modern” (Fig. 12) și un colar de culoare albă (Fig. 13). „Stratul III” mai conținea și oase ale persoanelor înmormântate anterior, obiecte asociate, probabil, cu mormintele acestora (un fragment de lumânare și un fragment de candelă), fragmente din sicriu ce nu pot fi atribuite cu certitudine vreunui mormânt, precum și o monedă de 1 leu emisă la o dată ulterioară morții episcopului, și anume în 1966 (Fig. 14 și 15). Alături de toate aceste obiecte, în „stratul III” se mai găseau și resturi mărunte de la materiale de construcții – bucăți de cărămidă și de ciment, două bucăți de calcar.

– „Stratul III” este suprapus de o depunere cenușie, argiloasă, cu o grosime de 0,55-0,60 m – denumită „stratul II”, în care am găsit o serie de monede emise atât în perioada comunistă, cât și în perioada postcomunistă, între 1966 și 1991 (inclusiv o monedă germană de 10 pfenigi) (Fig. 16), și un flacon de sticlă cu capac de plastic, ce conținea fire de păr și o cerere de dezlegare de blesteme (Fig. 17).

– La limita între „stratul II” și stratul de deasupra, gros de 5–10 cm, cu pământ brun-deschis, pentru flori, și denumit „stratul I”, am găsit bucăți de ceară topită. „Stratul I” conținea, printre altele, câteva monede emise în perioada postcomunistă, în 1999 și 2001 (Fig. 18), și un ambalaj de dulciuri produse la Toronto, având ca dată de expirare luna decembrie a anului 1993.

Tot în categoria obiectelor asociate cu mormântul episcopului Vasile Aftenie intră și candelile aprinse de credincioși, așa cum am putut vedea cu o zi înainte de începerea lucrărilor de exhumare. Deși ca dimensiuni și ca formă, mormântul episcopului se integra perfect între mormintele din jur, numeroasele candelile roșii depuse

Figura 8. Cimitirul Bellu Catholic din București: mormântul episcopului Vasile Aftenie. / Bellu Catholic Cemetery in Bucharest: the grave of Bishop Vasile Aftenie.

Figura 9. Osemintele episcopului Vasile Aftenie in situ. / The remains of Bishop Vasile Aftenie in situ.

Figura 10. Bocancii cu care a fost înmormântat episcopul Vasile Aftenie (foto: Tiberiu Vasilescu). / The boots in which Bishop Vasile Aftenie was buried (photo: Tiberiu Vasilescu).

pe întreaga margine a mormântului îl făceau să iasă în evidență.

Depunerea flaconului cu cererea de dezlegare de blesteme, lunga durată a depunerii de monede, din perioada comunistă până în anii 2000, precum și numeroasele candelă aprinse la mormânt sunt expresia credinței oamenilor că episcopul Vasile Aftenie poate intermedia între ei și Dumnezeu. Mai mult decât atât,

harul din osemintele episcopului radiază în materialitatea înconjurătoare: oamenii vin și ating mormântul pentru a se împărtăși de acest har, iar pământul care a ajuns să conțină toate aceste obiecte este considerat a fi unul sfințit, după cum am putut vedea chiar în timpul lucrărilor de exhumare, când, în ciuda interdicției de a se intra în perimetrul demarcat, un domn s-a apropiat vijelios și, totodată, rugător, de mormânt, pentru a lua puțin

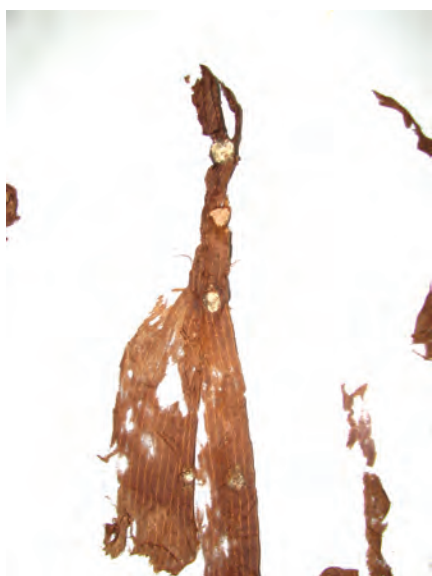

Figura 11. Mormântul episcopului Vasile Aftenie: fragmente de la piese de vestimentație (foto: Tiberiu Vasilescu). / The grave of Bishop Vasile Aftenie: fragments of clothing (photo: Tiberiu Vasilescu).

Figura 13. Mormântul episcopului Vasile Aftenie: colarul (foto: Tiberiu Vasilescu). / The grave of Bishop Vasile Aftenie: clerical collar (photo: Tiberiu Vasilescu).

pământ sfințit pentru acasă. De altfel, pământul aflat în relație cu sicriul și cu osemintele episcopului Vasile Aftenie a fost strâns separat în saci, formând categorii distincte. Crucea-monument funerar, obiectele aparținând episcopului (îmbrăcăminte, încălțăminte) și pământul din groapa mormântului au devenit prelungiri ale corpului său. Majoritatea obiectelor descoperite nu se referă nici la viața din această lume a episcopului și nici la condițiile în care a murit, ci dau mărturie despre intervențiile sale de dincolo de mormânt.

MODESTIE: MORMÂNTUL EPISCOPII IOAN BĂLAN

Spre deosebire de episcopul Vasile Aftenie, episcopul Ioan Bălan a fost înmormântat într-o parcelă dedicată preoților din Cimitirul Bellu Catolic, denumită astăzi „Grupa IX” (Fig. 19). Nici în cazul acestui mormânt nu au mai avut loc înhumări ulterioare. În anul 2013, când a fost efectuată exhumarea, mormântul avea dimensiunile de 1,90 × 0,90 m, o bordură de ciment lată de 10–11 cm și un spațiu interior de 1,70 × 0,69 m, umplut cu pământ. Mormântul era marcat cu o cruce de fier pe care era scris „Episcop Dr. Ioan Bălan 1880–1959”, la baza căreia se mai afla o placă de marmură inscripționată cu un text similar (Fig. 20).

În ziua de 8 octombrie 2013 au fost exhumate osemintele episcopului. Pământul de flori și cel de umplutură

Figura 12. Mormântul episcopului Vasile Aftenie: nasturi (foto: Tiberiu Vasilescu). / The grave of Bishop Vasile Aftenie: buttons (photo: Tiberiu Vasilescu).

Figura 14. Mormântul episcopului Vasile Aftenie: fragment de candelă (foto: Tiberiu Vasilescu). / The grave of Bishop Vasile Aftenie: fragment of a votive lamp (photo: Tiberiu Vasilescu).

Figura 15. Mormântul episcopului Vasile Aftenie: monedă (foto: Tiberiu Vasilescu). / The grave of Bishop Vasile Aftenie: coin (photo: Tiberiu Vasilescu).

conțineau diverse materiale: două fragmente de lumânare și multă ceară; 16 monede din perioada postcomunistă (din 1992 până în 2010); nasturi de metal, cuie, fragmente de metal și o sârmă; fragmente ceramice, un fragment mic de faianță și fragmente de sticlă; șiret de culoare verde, ață verde, pietre; precum și cărămizi de susținere a bordurii mormântului. La adâncimea de -1,36 m s-au descoperit două cuie de la sicriu, pantofii celui înmormântat și un fragment din sicriu; apoi conturul a devenit tot mai clar (Fig. 21). La curățarea sicriului s-au găsit și alte cuie. Sicriul avea o lungime de 1,91 m și o lățime variabilă de 0,40 m la picioare, 0,53 m la mijloc și 0,68 m la cap (la o adâncime cuprinsă între 1,32–1,55 m). În asocierie cu scheletul se găseau mai multe obiecte: colarul cu nit de prindere din metal și urme de culoare roșie în partea dinspre haină (Fig. 22); fragmente de țesătură (Fig. 23); o cruce pectorală corodată, cu inscripție pe față și emblemă pe verso (Fig. 24); o cruciuliță de la rozariu cu Mântuitorul pe Cruce, ținută în mâna dreaptă (Fig. 25) (toate la o adâncime cuprinsă între -1,49 m și -1,60 m). Groapa avea adâncimi variabile de -1,59 m (la picioare), -1,62 m (la mijloc) și -1,66 m (la cap).

Colarul, crucea pectorală și rozariul dau mărturie toate că mormântul aparține într-adevăr unui reprezentant al clerului. Modestia acestor obiecte face ca prezența lor să fie, poate, considerată de la sine înțeleasă în mormântul unui episcop, iar rolul lor minimalizat și trecut sub tăcere. Or, prezența crucii pectorale în inventarul funerar confirmă relatarea cuprinsă în lucrarea de dimensiuni reduse a lui Anton Moisin, potrivit căreia, la moartea episcopului, părintele Zudor i-a pus „o Cruce de email de la Papa Leon XIII” (Moisin 2001, p. 26, sublinierea în original). Deși este un obiect foarte modest (având doar 32 de pagini) – aspect evidențiat inclusiv de absența ultimului capitol din considerente financiare (Moisin, 2001, p. 28) –, această broșură reprezintă singurul document care atestă existența crucii pectorale în mormânt. În modestia lor tăcută, obiectele au contribuit major la finalizarea nesperat de bine a lucrărilor de exhumare: prezența crucii pectorale în mormânt și în paginile micii broșuri a adus cu sine liniștea certitudinii. Ele sunt cele care, prin rezistența lor materială, fiecare în funcție de materialul din care a fost confecționat, continuă să păstreze memoria socială a celui decedat, mult timp după ce trupul fragil, măcinat treptat, nu mai poate exprima nimic în chip direct.

Mai mult decât atât, prezența crucii pectorale merită subliniată și din alt motiv. Ea nu i-a aparținut episcopului Ioan Bălan, ci a fost adăugată în contextul decesului acestuia. Astfel, analog cu situația întâlnită în cazul monseniorului Vladimir Ghika, împreună cu veșmintele (colarul) și rozariul, crucea pectorală înapoiază în moarte identitatea și prestigiul unui om, pe care autoritățile politice comuniste încercaseră să i le șteargă în timpul vieții. Aceste modeste obiecte sunt cele care se opun despuierii lui Ioan Bălan de ce și-a dorit toată viața să fie – un slujitor al lui Hristos și al Bisericii Greco-Catolice –, construind împreună o memorie exemplară.

Figura 16. Mormântul episcopului Vasile Aftenie: monede (foto: Tiberiu Vasilescu). / The grave of Bishop Vasile Aftenie: coins (photo: Tiberiu Vasilescu).

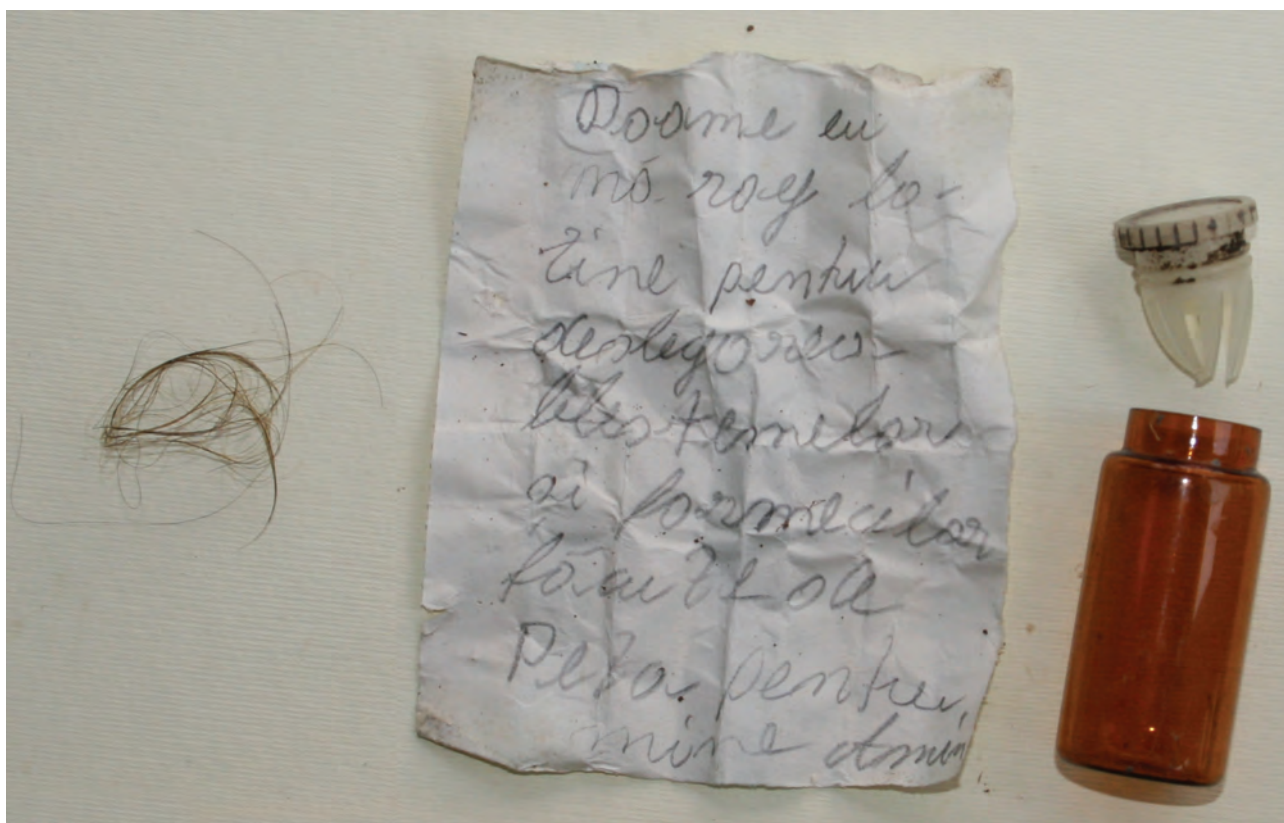

Figura 17. Mormântul episcopului Vasile Aftenie: recipient conținând câteva fire de păr și o „rugăciune” (foto: Tiberiu Vasilescu). / The grave of Bishop Vasile Aftenie: phial containing some strands of hair and a “prayer” (photo: Tiberiu Vasilescu).

Figura 18. Mormântul episcopului Vasile Aftenie: monede (foto: Tiberiu Vasilescu). / The grave of Bishop Vasile Aftenie: coins (photo: Tiberiu Vasilescu).

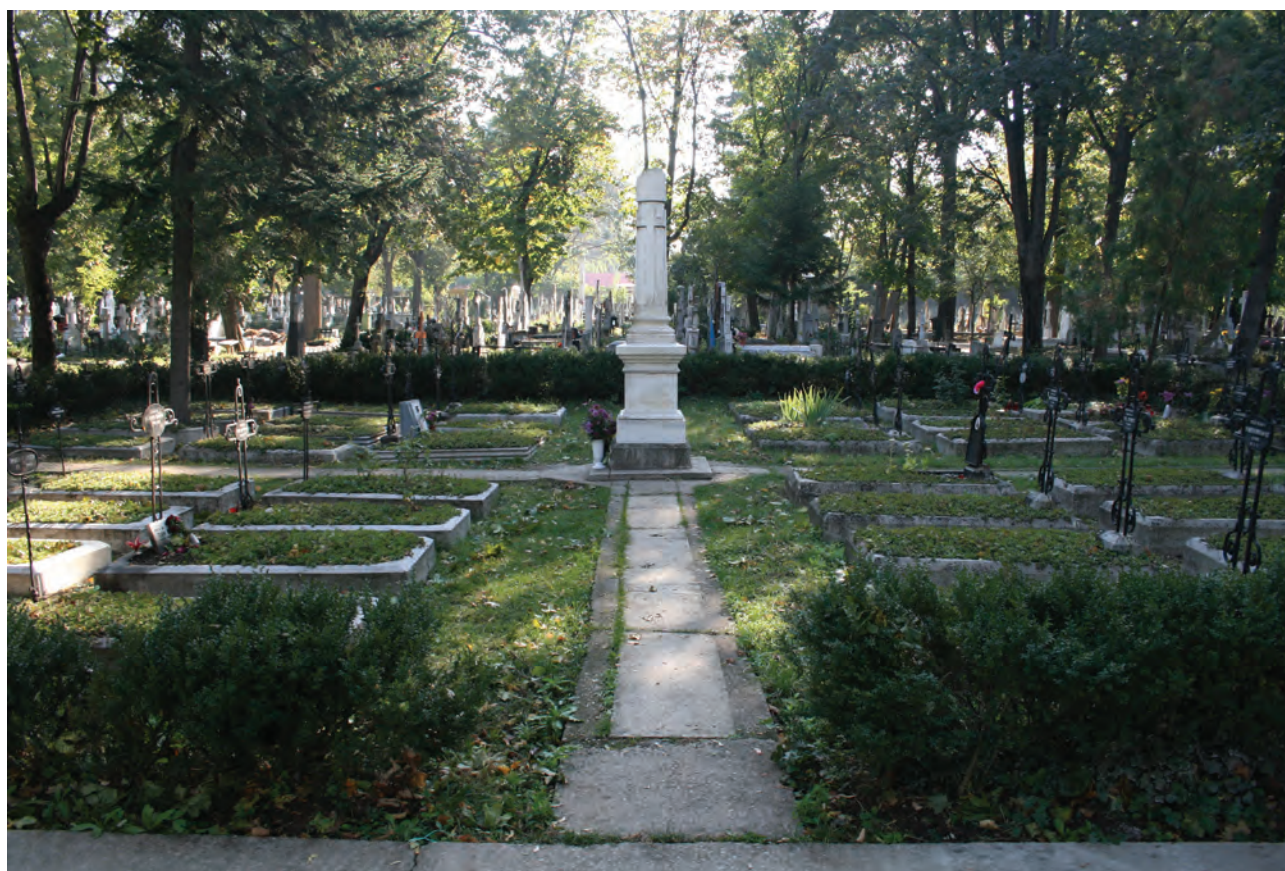

Figura 19. Cimitirul Bellu Catolic din București: parcela în care a fost înmormântat episcopul Ioan Bălan. / Bellu Catholic Cemetery in Bucharest: the plot where Bishop Ioan Bălan was buried.

„CONTAMINARE”: MORMÂNTUL CARDINALULUI IULIU HOSSU

În cazul cardinalului Iuliu Hossu, cercetările arheologice s-au desfășurat în perimetrul parcelei P3, locul e, 3–4, situată în imediata apropiere a capelei din Cimitirul Bellu Catolic, unde se afla, în fapt, un cavou cu două locașuri aparținând familiei Hossu. Conform datelor inscripționate

pe plăcile mormintelor, în unul dintre locașuri fuseseră efectuate cinci înmormântări – Dr. Vasile Hossu (1887–1965), Dr. Ștefan Traian Hossu (1891–1978), Olivia Ileana Hossu (1906–1992), Georgeta Hossu (1932–1995) și Vasile Aurel Hossu (1929–2013) –, în timp ce al doilea locaș fusese dedicat resturilor pământești ale cardinalului Iuliu Hossu. Tot cardinalului i-a mai fost dedicat un monument funerar purtând inscripția: „Dr Iuliu Hossu / cardinal / Episcop de

Figura 20. Mormântul episcopului Ioan Bălan. / The grave of Bishop Ioan Bălan.

Figura 21. Osemintele episcopului Ioan Bălan in situ. / The remains of Bishop Ioan Bălan in situ.

Cluj-Gherla / 1885–1970”. Pe trei laturi, parcela se învecinează cu alte morminte, în timp ce în fața cavoului se află drumul care o desparte de capelă. Dimensiunea parcele era de 3,02 x 2,04 m, în timp ce cavoul propriu-zis avea o lungime de 1,94 m și o lățime de 1,02 m.

În spatele acestei parcele, în imediata apropiere, se află un alt șir de morminte, dintre care unul a aparținut tot cardinalului Iuliu Hossu (parcelea P3, locul k, 1–2) (Fig. 26). Este vorba de un mormânt concesionat pe numele unuia dintre nepoții săi, Liviu Hossu, și în care cardinalul a fost înmormântat, așa cum am mai spus, chiar a doua zi după deces (pentru un istoric al acțiunilor de înhumare, exhumare și reînhumare, vezi Prunduș 2008). După doisprezece ani, în ziua de 7 decembrie 1982, trupul său a fost exhumat. Cu această ocazie, s-a constatat că în cavou se infiltrase apa, iar sicriul era cu totul putred, dezintegrându-se la prima atingere. În ciuda condițiilor, membrii comisiei de exhumare (părintele Anton Ghiuzan, preotul cimitirului, Sigfried Paulici, administratorul cimitirului, părintele Grigore Pop și doi muncitori – Marin și

Figura 22. Mormântul episcopului Ioan Bălan: colar. / The grave of Bishop Ioan Bălan: clerical collar.

Figura 23. Mormântul episcopului Ioan Bălan: fragment de țesătură în situ. / The grave of Bishop Ioan Bălan: fragment of fabric in situ.

Figura 24. Mormântul episcopului Ioan Bălan: cruce pectorală. / The grave of Bishop Ioan Bălan: pectoral cross.

Constantin Creangă) nu au amânat mutarea. Ei au introdus osemintele și obiectele asociate (printre care o cruce pectorală din argint aurit și un inel episcopal din aur) într-un sac de plastic pe care l-au închis provizoriu într-o nișă din cărămidă tencuită dintr-un nou mormânt/cavou (i.e. cel de astăzi), ce fusese concesionat pe numele unui alt nepot al cardinalului, Vasile Aurel Hossu (Cosmovici 2019d). După această mutare, s-a hotărât de comun acord cu membrii familiei ca osemintele să fie scoase din nișă, așezate într-un sicriu și depuse astfel în cavoul cel nou. În ceea ce privește crucea pectorală și inelul episcopal, acestea au devenit

obiect de litigiu: rudele cardinalului și-ar fi dorit ca cele două obiecte să fie ridicate cu ocazia așezării osemintelor în noul sicriu „pentru a fi păstrate în mod corespunzător în familie”, ca obiecte-memorie²; în schimb, Arhiepiscopia le considera proprietate a Diecezei de Cluj-Gherla, motiv pentru care a refuzat dreptul familiei de a ridica obiectele, punct de vedere împărțit și de administrația cimitirului.

² În cazul episcopului Ioan Bălan, după moartea acestuia, crucea pectorală și inelul său episcopal au intrat în posesia familiei (Cosmovici 2019b, p. 20).

Lucrurile au luat însă o turnură neașteptată: la patru luni după exhumare, Securitatea a decis ca, în ziua de 16 aprilie 1983, nișa din noul cavou să fie din beton armat cu scopul de „a proteja provizoriu osemintele” (Prunduș 2008, p. 7), însă, în unele surse scrise, decizia a fost interpretată mai degrabă drept rezultat al temerii Securității „ca obiectele din aur (crucea și inelul) să nu devină obiecte de cult” (Cosmovici 2019d). După efectuarea cercetării arheologice din 2019, la cererea expresă a familiei, jumătate din oseminte au fost redepuse în cavou, într-o lădiță de lemn sigilată, iar cealaltă jumătate a fost dată în grija Eparhiei greco-catolice de Cluj-Gherla (Cosmovici 2019c, p. 26).

La data începerii acțiunii de exhumare (7 martie 2019), mai multe obiecte se aflau depuse la mormântul cardinalului Iuliu Hossu, unele, precum candelarele, coroanele și ghivecele cu flori, indicând cinstirea memoriei sale, în timp ce altele, cum este cazul bilețelelor cu rugăciuni, ilustrând venerarea sa ca sfânt (Fig. 27). Bilețelele, în număr mare, fuseseră fie prinse în panglicile coroanelor ce ornamentau monumentul funerar, fie introduse sub placa mormântului. După înregistrarea și înlăturarea tuturor obiectelor, au început investigațiile propriu-zise.

După înlăturarea plăcii mormântului s-a putut observa că, spre deosebire de toate celelalte cazuri studiate, spațiul cavoului era gol, fără pământ, doar într-o extremitate existând o „cutie” de beton cu dimensiuni de $0,82 \times 0,45$ m și o înălțime de 0,80 m, situată la adâncimea de 1,98 m (Fig. 28). Cu alte cuvinte, nu am avut de-a face cu o exhumare propriu-zisă, motiv pentru care lucrările au avansat mult mai repede. Pentru a afla ce conținea

Figura 25. Mormântul episcopului Ioan Bălan: crucifix de rozariu. / The grave of Bishop Ioan Bălan: rosary crucifix.

respectiva „cutie”, s-a pornit la demontarea acesteia cu ajutorul unui picamer, însă lucrările de demontare au fost extrem de anevoioase, „cutia” fiind realizată din beton armat. La amenajarea „cutiei” s-a folosit o cantitate apreciabilă de material, dovadă faptul că grosimea stratului

Figura 26. Cimitirul Bellu Catolic din București: mormântul în care a fost înhumat cardinalul Iuliu Hossu în 1970. / Bellu Catholic Cemetery in Bucharest: the grave where Cardinal Iuliu Hossu was buried in 1970.

Figura 27. Bilețele cu cereri depuse la mormântul cardinalului Iuliu Hossu. / Prayer notes left at the grave of Cardinal Iuliu Hossu.

Figura 28. „Cutia” de beton din interiorul mormântului cardinalului Iuliu Hossu. / The concrete “box” inside the grave of Cardinal Iuliu Hossu.

Figura 29. Mormântul cardinalului Iuliu Hossu: demontarea „cutiei” de beton. / The grave of Cardinal Iuliu Hossu: dismantling the concrete “box”.

de ciment era de 20 cm în partea de sus a „cutiei” și de 10 cm în partea frontală (Fig. 29). Conținutul „cutiei”, analizat a doua zi în detaliu, atât din punct de vedere arheologic, cât și antropologic, a confirmat datele oferite de martorii acțiunii de „reînhumare” din 1982, precum folosirea unui sac de plastic în loc de sicriu și depunerea obiectelor personale ale cardinalului (Fig. 30 și 31). Mai mult decât atât, analizate *in situ*, „cutia” și conținutul ei sunt elocvente pentru reconstituirea succesiunii gesturilor ce au compus actul „reînhumării”: recuperarea osemintelor; gruparea și învelirea lor într-una dintre piesele de vestimentație; punerea obiectelor personale ale cardinalului (inelul episcopal, crucea pectorală, proteza dentară) într-unul dintre pantofi; includerea osemintelor, a încălțămintei (implicit și a obiectelor din pantof) și a pieselor de vestimentație (șosete, cataramă, cămașă etc.) într-un sac gros de plastic în care au fost făcute o serie întreagă de perforații ca să permită conținutului „să respire”; închiderea sacului în nișă; închiderea cavoului. Modul de tratare și de depunere a osemintelor și obiectelor indică grijă, atenție, respect și protecție. Această imagine arheologică contrastează profund cu imaginea prezentă în sursele scrise, unde acțiunea de exhumare și „reînhumare” a cardinalului Iuliu Hossu ar fi avut loc „în derută și spaimă” sau „în grabă” (Prunduș 2008, p. 5; Cosmovici 2019c, p. 25)³.

La fel de relevant în ceea ce privește materialitatea este și actul betonării nișei, de construire a „cutiei” de beton. În timpul cercetărilor, în fața efortului depus la demontarea stratului de beton, unii dintre participanți au văzut „cutia” drept rezultatul unei continue acțiuni de reprimare, o prelungire a închisorii chiar și dincolo de

moarte, în spațiul familiei – de unde și asocierea simbolică făcută de respectivii participanți între fierul beton, pe de o parte, și zidurile și gratiile închisorilor politice, pe de altă parte.

Dintr-o perspectivă arheologică, actul betonării ar putea avea o cu totul altă semnificație. Relevante nu sunt doar inelul și crucea, ci întregul corp al cardinalului. De altfel, dat fiind contactul cu corpul uman, inelul și crucea pot fi considerate prelungiri materiale ale corpului fizic. Autoritățile nu au dorit nici distrugerea osemintelor, nici confiscarea obiectelor, dovadă că toate au rămas în parcela familiei. În schimb, au apelat la betonare pentru a izola ermetic osemintele și obiectele, împiedicând orice contact direct cu acestea. Nu este vorba de construcția unei „închisori” în spațiul funerar, ci de o dublă izolare: în „cutia” de beton și în cavoul tot de beton. Din această perspectivă, actul betonării evocă mai degrabă maniera în care au fost tratate cadavrele contaminate radioactiv ale pompierilor care au participat la stingerea incendiilor după explozia de la centrala nucleară de la Cernobîl, R.S.S. Ucraineană, în 1986. Spre exemplu, cadavrul lui Vasili Ignatenko a fost băgat într-un sac de plastic pe care l-au legat; sacul a fost pus într-un sicriu de lemn ce a fost înfășurat la rândul său într-un alt sac de plastic; sicriul de lemn a fost apoi pus într-un sicriu de zinc pe care l-au sudat; în groapă, peste sicriul de zinc a fost pusă o placă de beton, iar apoi pământ (Aleksievici 2015, p. 32–33). Dacă acceptăm această analogie, atunci actul izolării prin betonare a osemintelor cardinalului Iuliu Hossu a avut menirea de a împiedica un eventual proces de „contaminare” a credincioșilor. Prin izolarea elementelor materiale care ar fi putut produce contaminarea (oseminte, obiecte) s-ar fi obținut neutralizarea posibilelor efecte în lumea celor vii. Această interpretare arheologică pare să confirme informația din unele surse scrise, conform căreia autoritățile nu au dorit ca inelul episcopal și crucea pectorală să ajungă în posesia familiei Hossu de teama transformării lor în obiecte de cult (Cosmovici 2019d). După cum indică însă bilețelele cu rugăciuni, straturile de beton nu i-au împiedicat pe

³ Pentru corectitudine, menționăm faptul că, în cele două surse citate, caracterizarea exhumării cardinalului Iuliu Hossu în 1982 diferă totuși. Potrivit ieromonahului S.A. Prunduș, „Comisia în derută și spaimă [...] a procurat un sac de nailon și a pus în el ce mai rămăsese din oasele care au mai putut fi adunate [...]”. În schimb, potrivit lui E. Cosmovici, „Osemintele au fost culese atunci cu grijă și depuse în grabă într-un sac gros de plastic [...]”.

Figura 30. Mormântul cardinalului Iuliu Hossu: conținutul „cutiei” de beton. / The grave of Cardinal Iuliu Hossu: the contents of the concrete “box”.

credincioși să cinstească locul de înmormântare al cardinalului Iuliu Hossu drept spațiu de întâlnire cu puterea/harul acestuia. Paradoxal, în cele din urmă, în ciuda intenției și efortului Securității, betonul nu a condus la izolarea dorită, ci, din contră, la protejarea și consolidarea memoriei materiale a unui martir pentru Hristos.

CREȘTINISM POPULAR ÎN SPAȚIILE FUNERARE CERCETATE

În ceea ce privește parcelele din Cimitirul Bellu Catolic în care au fost înmormântați preoți/călugări sau călugărițe, o serie de urme materiale indică practici păgâne, dar cu aspect creștin (Fig. 32). Pe monumentul ridicat în mijlocul parcelei în care a fost înmormântat episcopul Ioan Bălan au fost scrise cu markerul sau cu creionul rugăciuni de cerere și numele celor care au nevoie de ajutor: „Niculina pentru [...] Ajuto[...] Doamne ajută-mă, Amin!”; „Eu roaba Ta, Niculina păcătoasă Te rog [...] să dai sănătate, putere, și spor în viață și [...]”; „Valentin și Maria-Milică pentru împăcare”; „Luminița pentru îndepărtare de Valentin”. Maniera de adresare este similară cu cea a acatistelor: numele persoanelor, urmate de expresia „și tot neamu[!] ei”. Diferența notabilă constă în faptul că acatistele se scriu pe hârtie și se citesc în biserică de către preot. Mai mult decât atât, uneori, așa-zisele rugăciuni adăugate pe monument nu au nimic creștinesc în ele, ci, din contră, sună a blesteme: „I ai pe Anton și Gabriel care m-au păgubit să le plătești Doamne cum știi Tu și cum vrei Tu”. De asemenea,

în pământul de umplutură din mormântul episcopului Vasile Aftenie am descoperit și un flacon de sticlă cu capac de plastic, în interiorul căruia fuseseră introduse fire de păr și un bilet cu o cerere de dezlegare de blestem – „Doamne eu mă rog la tine pentru deslegarea blestemelor și farmecilor făcute de Peza pentru mine. Amin”.

Probabil, practica depunerii monedelor în spațiul mormântului aparține, de asemenea, creștinismului popular. În cazul particular al mormântului episcopului Vasile Aftenie, anii de emitere a monedelor (1966, 1982, 1992, 1999, 2001) sugerează că această practică a persistat din perioada comunistă până în perioada postcomunistă. Monedele descoperite în mormântul episcopului Ioan Bălan acoperă intervalul 1992–2010.

În general, pe unele morminte, cum este cel al episcopului Ioan Bălan, au fost puse numeroase cereri scrise pe hârtie, practică ce îi nemulțumea pe credincioșii care aveau grijă de mormânt. Din toate aceste practici reiese limpede că aceste spații funerare au căpătat în decursul timpului o încărcătură magică.

O NOUĂ MATERIALITATE

Repertoriul material asociat cu monseniorul Vladimir Ghika, episcopul Vasile Aftenie, episcopul Ioan Bălan și cardinalul Iuliu Hossu nu se limitează doar la obiectele descoperite în timpul exhumărilor, ci continuă și după aceea, îmbogățindu-se cu noi obiecte. De exemplu, după finalizarea lucrărilor de exhumare a osemintelor episcopului Vasile Aftenie, la căpătâiul fostului mormânt a fost ridicat un monument memorial, ce iese în evidență de la distanță (Fig. 33). Pe placa comemorativă a fost inscripționat textul: „MARTIRILOR / BISERICII ROMÂNE UNITE / GRECO-CATOLICE / EPISCOPULUI / VASILE AFTENIE / CREDINCIOȘI LUI HRISTOS / ȘI BISERICII / UNA SFÂNTĂ CATOLICĂ / ȘI APOSTOLICĂ / AU SCRIS CU SÂNGE / LIBER-

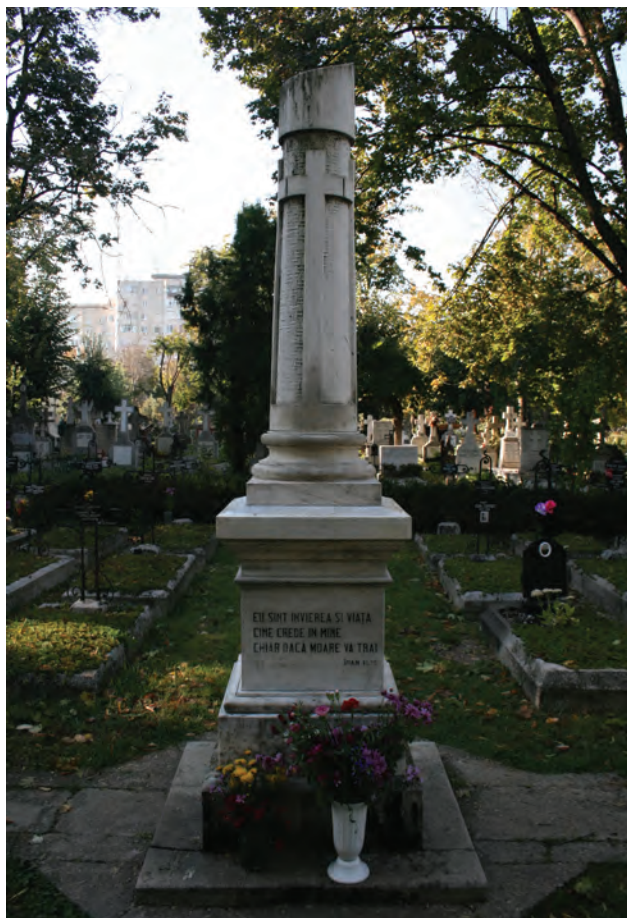
Figura 31. Mormântul cardinalului Iuliu Hossu: obiecte din sac (foto: Cristian Oeffner Oprea). 1. Pantofi; 2. conținutul unuia dintre pantofi; 3. șosete; 4. cataramă (5,01g); 5. nasturi; 6. cămașă; 7. inel episcopal de aur (13,48g); 8. cruce pectorală din argint aurit (60g). / The grave of Cardinal Iuliu Hossu: items from the bag (photo: Cristian Oeffner Oprea). 1. Shoes; 2. the contents of one of the shoes; 3. socks; 4. buckle (5.01g); 5. buttons; 6. shirt; 7. gold episcopal ring (13.48g); 8. gilt silver pectoral cross (60g).

TATEA SUFLETEASCĂ / A NEAMULUI ROMÂNESC / ORICINE ESTE NĂSCUT DIN DUMNEZEU / BIRUIEȘTE LUMEA / ȘI ACEASTA ESTE BIRUINȚA CARE A BIRUIT LUMEA: CREDINȚA NOASTRĂ (1 IOAN 5 4).⁴

Un alt exemplu elocvent în acest sens este cazul monseniorului Vladimir Ghika. În ziua de 31 august 2013, monseniorul a fost oficial beatificat de Biserica Romano-Catolică, devenind Fericitul Vladimir, „preot martir”. În țară au început a se face pelerinaje cu sfintele sale moaște

(Fig. 34), cum este cel realizat în anul 2014 în Eparhia greco-catolică de Cluj-Gherla, care a străbătut mai multe orașe: Cluj-Napoca, Sângeorz-Băi, Maieru, Bistrița, Beclean, Dej și Gherla (Fig. 35)⁴. În octombrie 2019, un fragment de os a fost așezat în altarul bazei Sacré-Coeur din Paris,

⁴ Cf. <http://www.bru.ro/cluj-gherla/anunt-pelerinaj-cu-moastele-fericitului-vladimir-ghika-in-eparhia-de-cluj-gherla/> (accesat: 27 aprilie 2026).

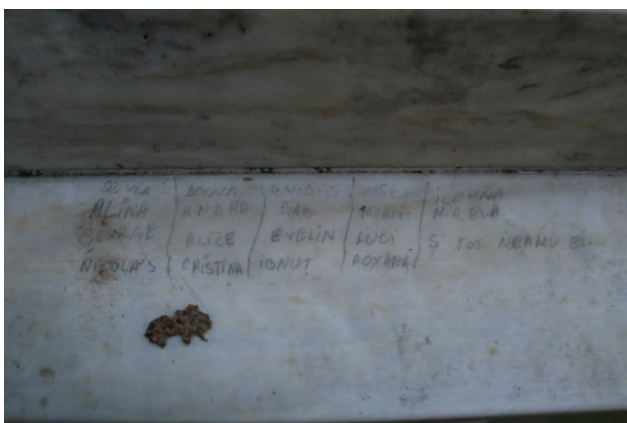

între capitala Franței și preotul martir existând o legătură foarte veche – Vladimir Ghika fusese hirotonit preot în Dieceza de Paris.

„Așezarea relicvei Fericitului Vladimir Ghika în altarul bazei Sacré-Coeur din Paris a avut loc cu ocazia împlinirii unui secol de la consacrarea acestui lăcaș de cult. Ceremonia a fost celebrată de monseniorul Michel Aupetit, arhiepiscopul Parisului. La liturghie a participat și preotul român Dominic Schubert, nepot al episcopului Joseph Schubert din București, hirotonit în clandestinitate în timpul prigoanei comuniste.” (Pădurean 2019)

De asemenea, camera din închisoarea Jilava în care a murit a devenit loc de pelerinaj, fiind considerată un spațiu impregnat de harul monseniorului, prin care trec nu doar credincioși romano-catolici și greco-catolici, ci și credincioși creștin-ortodocși – unul dintre noi (R.-A. D.) a vizitat această cameră împreună cu un grup de tineri din asociațiile de

Figura 32. Cimitirul Bellu Catholic din București: monument construit în parcela în care a fost îngropat episcopul Ioan Bălan, folosit ca suport pentru rugăciuni scrise. / Bellu Catholic Cemetery in Bucharest: monument erected on the plot where Bishop Ioan Bălan was buried, used as a support for written prayers.

studenți creștin-ortodocși din Iași și Gherla, însoțiți de monahi și un fost deținut politic trecut prin Jilava; în cameră erau portretul monseniorului și candelă aprinsă. Încă din momentul anunțării hotărârii Vaticanului, au luat naștere noi obiecte, precum reproduceri cu chipul monseniorului, cu sau fără o părtică din pânza în care fuseseră învelite la exhumare osemintele (Fig. 36), acatiste închinare „Fericitului Mucenic Vladimir Ghika” (Fig. 37), precum și obiecte uzuale, cum sunt semnele de carte, pe care sunt redată cuvinte ale monseniorului, însoțite de imagini cu statuia ridicată în memoria sa, cu chipul său sau cu flori (Fig. 38). Reproduserile cu chipul Fericitului Vladimir, în interiorul cărora au fost incluse părticele din pânza folosită la exhumare pentru învelirea osemintelor, constituie încă un exemplu, similar cu cel al episcopului Vasile Aftenie, al faptului că harul prezent în oseminte impregnează și materialitatea înconjurătoare. Astfel, în contact cu osemintele martirului, pânza folosită la învelire devine ea însăși un obiect special. Tocmai de aceea, reproducerile nu sunt simple copii fotografice, ci obiecte ce au căpătat o putere aparte. Astfel de reproduceri au primit toți cei care au participat la ceremonia de beatificare a monseniorului Vladimir Ghika. Unii dintre participanți au cerut chiar un exemplar sau două în plus pentru a le putea dăruia altora. Alături de aceste exemplare, circulă și reproduceri simple – ele sunt cumpărate și dăruite în interiorul comunității romano- sau greco-catolice. Altfel spus, corpul martirului nu se limitează la forma fizică, ci se prelungește în obiectele asociate. Obiectele devin astfel prilej de întâlnire directă între martir și credincios.

Toate aceste noi obiecte contribuie la întărirea identității confesionale a comunității de închinători. Faptul că circulă, că fac parte dintr-o economie a darului, duce la crearea de noi legături sau la consolidarea celor deja existente între credincioși. De altfel, noile obiecte, ca și comunitatea romano- sau greco-catolică căreia îi aparțin, au propriul specific, diferențiindu-se din punct de vedere stilistic de cele care circulă, de exemplu, în mediile creștin-ortodoxe, chiar dacă rolurile pe care le joacă par a fi identice. Cu toate acestea, ar fi pripit să se creadă că rolul consolidator al noilor obiecte este și unul obligatoriu separator. Circulația lor nu se limitează exclusiv la comunitatea în care au fost confecționate, ci sunt dăruite între cunoscuți și prieteni de confesiuni creștine diferite. În acest caz, obiectele creează sau mențin legături dincolo de apartenența confesională a persoanelor implicate în actul dăruirii și primirii. Circulația acestor obiecte contrazice o simplistă lectură politică a beatificării ierarhilor catolici și greco-catolici, potrivit căreia corpurile exhumate ar fi fost convertite în „locuri ale memoriei” cu un rol esențial în (re)construirea legitimității și autorității ecleziale. În orice caz, deși depășesc scopul textului de față, rolurile acestei noi materialități în cadrul diverselor grupuri de credincioși catolici și greco-catolici, precum și analiza sa comparativă cu materialitatea cinstirii noilor martiri creștin-ortodocși reprezintă un subiect ce merită studiat în detaliu în viitor.

Figura 33. Cimitirul Bellu Catholic din București: monumentul ridicat pe locul fostului mormânt al episcopului Vasile Aftenie. / Bellu Catholic Cemetery in Bucharest: the monument erected on the site of the former grave of Bishop Vasile Aftenie.

**PELERINAJUL MOAȘTELOR
FERICITULUI VLADIMIR GHIKA
în Eparhia de Cluj-Gherla
Itinerariu în intervalul 13-24 martie 2014**

FERICITUL VLADIMIR GHIKA
Preot și Martir

Vladimir Ghika, preot romano-catolic și principe român, născut la Istanbul (Turcia) la 25 decembrie 1873, a fost ucis din ura față de credință la București, la 16 mai 1954. La 18 noiembrie 1952, în plină grigană a regimului comunist împotriva Bisericii Catolice, a fost arestat pe o stradă din București în timp ce ieșea din casa unui bolnav căruiua îl administrase Sfintele Taine. După un an de anchete și torturi, a fost condamnat la trei ani de închisoare. Avea 80 de ani. Slăbit, infirmat și suferind, a încetat din viață în închisoarea din Jilava doi ani mai târziu, la 16 mai 1954.

RUGĂCIUNE
prin mijlocirea Fericitului Vladimir Ghika

Dumnezeule atotputernic și veșele, care i-ai dat fericitului Vladimir, preot și martir, puterea să mărturisească prezenta vie a iubirii tale chiar și în timpul persecuției, prin mijlocirea și exemplul său dăruiește-ne harul de a te iubi mai mult și de a-ți iubi pe aproapele nostru cu iubirea ta, ca să perseverăm în slujirea ta, în comuniunea credinței apostolice. Prin Domnul nostru Iisus Cristos, Fiul tău, care, fiul Dumnezeu, împreună cu tine viețuiești și domnești, în unire cu Spiritul Sfânt, în toți veșii vecilor.

Tatăl Nostru...
Bucură-te Marie...
Marie Tatălui...

Joi, 13 martie – sosirea Moaștelor Fericitului Vladimir Ghika la Catedrala „Schimbarea la Față” din Cluj-Napoca
Vineri, 14 martie – plecare spre biserica „Sf. Gheorghe”, Sângeorz-Băi
Duminică, 16 martie, ora 13.00 – plecare spre biserica „Sf. Anton de Padova”, Maieru
Luni, 17 martie, ora 12.00 – plecare spre biserica „Bunavestire”, Bistrița
Marti, 18 martie, ora 12.00 – plecare spre Catedrala în construcție a „Martirilor și Mărturisitorilor Secolului XX”, Piața Cipariu, Cluj-Napoca
Miercuri, 19 martie, ora 13.00 – plecare spre biserica „Sf. Ap. Petru și Pavel”, Beclean
Joi, 20 martie, ora 13.00 – plecare spre biserica „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, Dej
Vineri, 21 martie, ora 13.00 – plecare spre capela „Sfântul Iosif”, Gherla
Sâmbătă, 22 martie, ora 13.00 – plecare spre Catedrala „Schimbarea la Față” din Cluj-Napoca
Luni, 24 martie, ora 11.00 – plecarea Moaștelor spre București

„Când mergem spre lumină, umbra ne urmează;
când ne îndepărtăm de ea, umbra ne precede.”
 “Dacă îl cauți pe Dumnezeu înseamnă că Dumnezeu te-a căutat;
și nu te mira dacă El - fiind Dumnezeu - te găsește înainte ca tu să-L fi găsit.”
 (Vladimir Ghika, Gânduri pentru zilele ce vin)

Figura 34. Afîș referitor la pelerinajul moaștelor Fericitului Vladimir în eparhia greco-catolică Cluj-Gherla, martie 2014. / Poster regarding the pilgrimage of the relics of Blessed Vladimir in the Greek Catholic Diocese of Cluj-Gherla, March 2014.

Figura 35. Raclă cu moaște ale Fericitului Vladimir în Catedrala greco-catolică „Sfântul Vasile cel Mare” din București (sursa: <https://episcopiabucuresti.ro/sfanta-liturgie-pentru-ziua-fericitului-vladimir-ghika/>; accesat: 27 aprilie 2026). / Reliquary containing relics of Blessed Vladimir in the Greek Catholic Cathedral of “St. Basil the Great” in Bucharest (source: <https://episcopiabucuresti.ro/sfanta-liturgie-pentru-ziua-fericitului-vladimir-ghika/>; accessed: April 27, 2026).

Figura 36. Reproducere cu chipul Fericitului Vladimir în care a fost inclus un fragment din pânza în care au fost învelite osemintele cu ocazia exhumării. / Reproduction featuring the image of Blessed Vladimir, incorporating a fragment of the cloth in which the bones were wrapped at the time of exhumation.

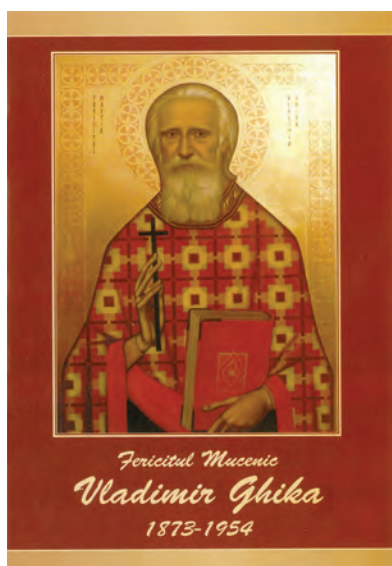

Figura 37. Acatist dedicat Fericitului Vladimir. / Akathist dedicated to Blessed Vladimir.

Figura 38. Semne de carte cu citate din Fericitul Vladimir. / Bookmarks featuring quotes from Blessed Vladimir.

În încheiere, putem spune că lucrările de exhumare ale monseniorului Vladimir Ghika, episcopului Vasile Aftenie, episcopului Ioan Bălan și cardinalului Iuliu Hossu nu reprezintă ultimul episod al unei istorii tragice, ci, de fapt, se constituie în începutul unei noi vieți sociale pentru cei patru martiri. Alungați din lume în anii 1950, printr-o moarte prin chinuri sau prin izolare, în anii 2000 ei s-au întors printre noi cu slavă.

EPILOG

Acțiunile puterii politice comuniste de a șterge memoria celor patru ierarhi au fost marcate de „o stângăcie inevitabilă” (Levinas 2000, p. 11), care a lăsat urme, dincolo

de intențiile autorilor. Încercarea de a șterge aceste urme, atunci când au fost conștientizate, nu a făcut decât să producă, fără voie, noi urme. Practica înhumării deținuților politic decedați în gropi fără cruce sau, din contră, în cimitire deja existente, printre morții „de moartă bună”, respectând chiar ritualul creștin, a produs temporar o uniformizare a sortii, o ștergere a diferenței, o dizolvare în anonim, prin transformarea fiecăreia într-un element al șirurilor funerare ordonate, paralele, grupate în parcele separate de alei. Toate aceste acțiuni de anihilare au lăsat însă amprente care au indicat în cele din urmă drumul spre cei dispăruți. Prin obiectele religioase descoperite și prin unele dintre observațiile făcute pe oase, cercetările arheologice și antropologice au confirmat identitatea celor patru slujitori ai lui Hristos, contribuind astfel la completarea dosarelor de

beatificare și la revenirea lor printre cei vii. Mai important însă decât simpla identificare este faptul că săpăturile arheologice au dus la revelarea unor aspecte necunoscute sau ignorate cu privire la acțiunile oamenilor (martiri sau credincioși) și ale obiectelor în contextele cercetate. Tocmai de aceea, considerăm că obiectele și intervențiile post-înhumare nu trebuie câtuși de puțin trecute cu vederea, așa cum se poate întâmpla dacă cercetătorii aplică un demers legist, exclusiv interesat de contextul morții.

De asemenea, cercetările arheologice au scos la lumină inclusiv o serie de urme materiale ce evocă amintirea unor persoane, altele decât cei patru martiri. Cele mai evidente exemple sunt osemintele persoanelor înmormântate anterior pe locul în care a fost îngropat episcopul Vasile Aftenie sau gesturile și intențiile celor care au depus obiecte la (re)înhumarea monseniorului Vladimir Ghika sau a episcopului Ioan Bălan. Despre aceste persoane, noi nu putem afirma ca Hamlet despre Yorick că le-am fi cunoscut (Borges 2014, p. 42). Cu toate acestea, ele sunt prezente în urmele descoperite. Urmându-l pe J. L. Borges (2014, p. 42–43), putem spune că a scrie despre aceste urme, chiar în puține și modeste cuvinte, este ca și cum respectivele persoane pe care urmele le evocă ar lua ființă din nou. Din această perspectivă, demersul arheologic, materialitatea și textul se constituie împreună într-o formă de întrupare. Urmele materiale și cuvintele care le transformă în personaje principale ale narațiunii arheologice plămădesc o nouă prezență. În plus, diversele urme materiale creează legături între oameni care nu s-au cunoscut direct niciodată, constituind o nouă formă de comuniune. Altfel spus, privesc împreună, amintirile conținute în urmele materiale cercetate (obiecte, oseminte, pământ) dau mărturie nu doar despre destinul tragic și biografia *post-mortem* a celor patru noi martiri, ci și, sau mai ales, despre dănuire.

MULȚUMIRI

La exhumarea episcopului Vasile Aftenie au participat Radu-Alexandru Dragoman, Alexandra Ion, Sorin Oanță-Marghitu, Nona Palincăș, Andrei-Dorian Soficaru și Tiberiu Vasilescu; la exhumarea monseniorului Vladimir Ghika și a episcopului Ioan Bălan – Mihai Constantinescu, Radu-Alexandru Dragoman și Andrei-Dorian Soficaru; la „exhumarea” cardinalului Iuliu Hossu – Mihai Constantinescu și Radu-Alexandru Dragoman. Le mulțumim tuturor colegilor alături de care am lucrat. În plus, ținem să mulțumim lui Tiberiu Vasilescu și lui Cristian Oeffner Oprea pentru fotografierea obiectelor descoperite în mormântul episcopului Vasile Aftenie și, respectiv, în mormântul cardinalului Iuliu Hossu. De asemenea, ne exprimăm recunoștința pentru sprijinul acordat cu ocazia documentării mormintelor și a obiectelor descoperite, precum și pentru informații bibliografice, domnului Emanuel Cosmovici (toate cele patru cazuri cercetate); PS Mihai Frățilă, episcopul Episcopiei greco-catolice „Vasile cel Mare” de București (cazul episcopului Vasile Aftenie); și soților Mircea și Liliana Dunca (cazul monseniorului Vladimir Ghika). Nu în ultimul rând, mulțumim celor doi evaluatori anonimi pentru observațiile făcute asupra textului.

Primele rapoarte, antropologic și arheologic, despre exhumarea episcopului Vasile Aftenie au fost publicate în 2012, în limba română, în lucrarea editată de PS Mihai Frățilă, *Episcopul greco-catolic Vasile Aftenie (1899–1950), 60 de ani de la trecerea în eternitate. Rapoartele asupra deshumării osemintelor sale* (Soficaru, Ion 2012; Dragoman et alii 2012).

Mai târziu, cele două rapoarte au fost reunite într-un alt text, revizuit și adăugit, în limba engleză, publicat în revista *Caiete A.R.A.* 8, 2017 (Dragoman et alii 2017). O comunicare privind primele trei exhumări a fost susținută de Radu-Alexandru Dragoman și Sorin Oanță-Marghitu în anul 2016, la Institutul de Antropologie „Francisc Reiner” al Academiei Române, București.

BIBLIOGRAFIE

- Aleksievici 2015 – S. Aleksievici, *Dezastrul de la Cernobil: mărturiile ale supraviețuitorilor*, București, 2015.
- Băltăceanu, Broșteanu 2019 – F. Băltăceanu, M. Broșteanu, *Martori ai fericirii: șapte vieți de sfinți români*, București, 2019.
- Borges 2014 – J. L. Borges, *Borges la 80 de ani. Cărțile și noaptea*, Iași, 2014.
- Cosmovici 2011 – H. Cosmovici, *Monseniorul – Amintiri și documente din viața Monseniorului Ghika în România, Târgu-Lăpuș*, 2011.
- Cosmovici 2019a – E. Cosmovici, *Episcop Vasile Aftenie, viața și martiriul*, Târgu-Lăpuș, 2019.
- Cosmovici 2019b – E. Cosmovici, *Episcop Ioan Bălan, viața și martiriul*, Târgu-Lăpuș, 2019.
- Cosmovici 2019c – E. Cosmovici, *Episcop Iuliu Hossu, viața și martiriul*, Târgu-Lăpuș, 2019.
- Cosmovici 2019d – E. Cosmovici, *Raportul notarului din cadrul Tribunalului ad hoc instituit în vederea deshumării și recunoașterii canonice a resturilor pământești ale Slujitorului lui Dumnezeu cardinal Iuliu Hossu (7-8.03.2019)*.
- Diana 2015 – A. Diana, *Forensic archaeology in Romania: present and future of a new discipline*, în: W. J. M. Groen, N. Márquez-Grant, R. C. Janaway (eds.), *Forensic archaeology: a global perspective*, Oxford, 2015, p. 129–137.
- Dragoman et alii 2012 – R.-A. Dragoman, S. Oanță-Marghitu, N. Palincăș, T. Vasilescu, *Raport arheologic privind exhumarea episcopului greco-catolic Vasile Aftenie (1899–1950), Cimitirul Bellu Catolic, București*, în: PS M. Frățilă (ed.), *Episcopul greco-catolic Vasile Aftenie (1899–1950), 60 de ani de la trecerea în eternitate. Rapoartele asupra deshumării osemintelor sale*, Târgu-Lăpuș, 2012, p. 55–76.
- Dragoman et alii 2017 – R.-A. Dragoman, A. Ion, S. Oanță-Marghitu, N. Palincăș, A. Soficaru, T. Vasilescu, *Archaeological report on the exhumation of the Greek Catholic Bishop Vasile Aftenie (1899–1950), Bellu Catholic cemetery, Bucharest*, *Caiete ARA* 8, 2017, p. 221–234.
- Levinas 2000 – E. Levinas, *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, București, 2000.
- Martiri 2007 – *Martiri pentru Hristos, din România, în perioada regimului comunist*, București, 2007.
- Moisin 2001 – A. Moisin, *Episcopul român unit Ioan Bălan. Suferința și moartea sa pentru credință (Cu multe mărturii secrete)*, Sibiu, 2001.
- Muraru 2008 – A. Muraru (coord.), *Dicționarul penitenciarelor din România comunistă*, Iași, 2008.
- Pădurean 2019 – B. Pădurean, *Pagina de istorie: Moaștele lui Vladimir Ghika, așezate în bazilica Sacré Coeur din Paris*, <https://clujtoday.ro/pagina-de-istorie-moax15ftele-lui-vladimir-ghika-ax15fezate-in-bazilica-sacre-coeur-din-paris/> (accesat: 15 aprilie 2026).
- Petrov 2023 – Gh. Petrov, *Inventarul cercetărilor de arheologie judiciară privind crimele regimului comunist din România (2006–2022)*, Memoria. Revista gândirii arestate 122(1), 2023, p. 35–71.
- Prunduș 2008 – Ierom. S. A. Prunduș, *Mormântul cardinalului Hossu: exhumare și reînhumare*, Cluj-Napoca, 2008.
- Soficaru, Ion 2012 – A.-D. Soficaru, A. Ion, *Analiza antropologică privind osemintele umane descoperite în groapa mormântului „V. A. 1950 (Episcop Vasile Aftenie 1899–1952)”, cimitirul Bellu Catolic*, în: PS M. Frățilă (ed.), *Episcopul greco-catolic Vasile Aftenie (1899–1950), 60 de ani de la trecerea în eternitate. Rapoartele asupra deshumării osemintelor sale*, Târgu-Lăpuș, 2012, p. 29–54.
- Tismăneanu et alii 2007 – Vl. Tismăneanu, D. Dobrinu, C. Vasile (eds.), *Comisia Prezidențială pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România: Raport final*, București, 2007.
- Viața 2007 – *Viața, minunile și acatistul Sfintei Matrona din Moscova*, București, 2007.

ABREVIERI / ABRÉVIATIONS / ABBREVIATIONS

AAC – Acta Archaeologica Carpatica, Kraków
ACMI – Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
ActaArchHung – Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
Acta Classica Univ. Scient. Debrecen – Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis, Debrecen, Ungaria
ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj
ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Zalău
ActaPraehistA – Acta praehistorica et archaeologica
AIGR - Anuarul Institutului Geologic al României, București
AIIAC – Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”, Cluj
AJA – American Journal of Archaeology, Boston
AJPA – American Journal of Physical Anthropology
Alba Regia – Alba Regia. Annales Musei Stephani regis, Székesfehérvár
Anatolia Antiqua – Anatolia Antiqua. Revue internationale d'archéologie anatolienne. Institut Français d'Etudes anatoliennes d'Istanbul
Anatolica – Anatolica. The Netherlands Institute for the Near East in Leiden
AnB – Analele Banatului, Muzeul Banatului, Timișoara
AncNearEastSt – Ancient Near Eastern Studies, Leuven, Belgia
Angustia – Angustia. Arheologie, Etnografie, Sfântu Gheorghe
Anmed – Anmed. Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri, Antalya, Turcia
AnSt – Anatolian Studies. British Institute of Ankara
AnUCraiova – Analele Universității din Craiova, Craiova (seria Istorie)
AnUVT – Annales d'Université “Valahia” Târgoviște, Section d'Archéologie et d'Histoire
Apulum – Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
ArchBulg – Archaeologia Bulgarica, Sofia
ArchÉrt – Archaeológiai Értesítő, Budapest
ArchHung – Archaeologia Hungarica, Acta Archaeologica Musei Nationalis Hungarici, Budapest
ArchKorr – Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ArchMűh – Archeometriai Műhely
ArchRozhledy – Archeologické Rozhledy, Praha
Argesis – Argesis. Muzeul Județean Argeș. Pitești
Arheologia Medievală. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Bistrița
ArheologijaSSSR – Arheologija SSSR. Svod Archeologičeskikh Istočnikov, Moscova
Arheološki vestnik – The Research Center of the Slovenian Academy of Sciences and Arts
ArhMold – Arheologia Moldovei, Iași
AS – Archeologica Slovaca, Bratislava
AST – Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, I. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Istanbul / General Directorate of Ancient Monuments and Museums
AȘUI – Analele științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași
BA – Biblioteca de Arheologie, București
BaBesch – Bulletin antieke beschaving. Annual Papers on Classical Archaeology
BAI – Bibliotheca Archaeologica lassiensis, Iași
Baltic-Pontic Studies – Adam Mickiewicz University, Poznań, Institute of Archaeology, Institute of Eastern Studies, Poland
Banatica – Banatica. Muzeul Banatului Montan, Reșița
BarBrSer – British Archaeological Reports. British Series, Oxford
BARIntSer – British Archaeological Reports. International Series, Oxford
BCMI – Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice
Be-Ja – Bulgarian e-Journal of Archaeology
BerRGK – Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main
BIAA Monograph – British Institute of Archaeology at Ankara
BiblEphemNap – Bibliotheca Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
BiblMemAnt – Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra-Neamț
BiblThrac – Bibliotheca Thracologica, București

- BMC – *Coins of the Roman Empire in the British Museum*, Londra; II, *Vespasian to Domitian*, 1930; IV, *Antoninus Pius to Commodus*, 1968; V, *Pertinax to Elagabalus*, 1950 (H. Mattingly)
- BMI – Buletinul Monumentelor Istorice, București
- BMJT – Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Alexandria
- BMTAG – Buletinul Muzeului Județean „Teohari Antonescu”, Giurgiu
- BSA – British School at Athens, Athens
- BSNR – Buletinul Societății Numismatice Române, București
- BSPF – Bulletin de la Société Préhistorique Française, Paris
- BSSC – Buletinul Societății de Științe din Cluj
- București-MIM – București. Materiale de Istorie și Muzeografie. Muzeul Municipiului București
- BYZAS – German Archaeological Institute of Istanbul
- CA – Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie a României, București
- CAB – Cercetări arheologice în București. Muzeul Municipiului București
- Caiete ARA – Caietele ARA, Revistă de Arhitectură. Restaurare și Arheologie, Asociația ARA, București
- Carpica – Carpica. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu” Bacău, Bacău
- CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
- CCDJ – Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
- Cerclst – Cercetări Istorice, Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași
- CN – Cercetări numismatice, București
- CollAn – Colloquium Anatolicum. Anadolu Sohbetleri, Institutum Turcicum Scientiae Antiquitatis, Istanbul
- Crisia – Crisia. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea
- Cuadernos del Museo Geominero – Museo Geominero, Instituto Geológico y Minero de España, Madrid
- Current Anthropology – Current Anthropology. University of California, Merced
- Dacia – Dacia (Nouvelle Série). Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Académie Roumaine. Institut d'archéologie « V. Pârvan », Bucarest
- Danubius – Danubius, Revista Muzeului de Istorie Galați
- Documenta Praehistorica – Documenta Praehistorica, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Archaeology, Ljubljana
- DolgCluj – Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséről, Kolozsvár
- DTKFD – Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
- EJA – European Journal of Archaeology
- ERAUL – Études et Recherches archéologiques de l'Université de Liège
- ÉtAlex – Études Alexandrines, Centre d'Études Alexandrines
- ÉtTrav – Etudes et travaux. Studia i prace. Travaux du Centre d'archéologie méditerranéenne de l'Académie Polonaise des Sciences
- EurAnt – Eurasia Antiqua. Deutsche Archäologisches Institut, Berlin
- FrC – Fragmenta Comica
- FolArch – Folia Archaeologica. A Magyar Nemzeti Múzeum Évkönyve. Annales Musei Nationalis Hungarici, Budapest
- FSI – Forensic Science International
- Germania – Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt
- Geoarchaeology – Geoarchaeology. An International Journal
- Hesperia – Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens, Cambridge
- HOMO – HOMO. Journal of Comparative Human Biology, Stuttgart
- Human Evolution – Human Evolution, International Institute for Humankind Studies and University of Florence
- Ialomița – Ialomița. Studii de cercetări de arheologie, istorie, etnografie și muzeologie, Slobozia
- IJO – International Journal of Osteoarchaeology
- Iran – Iran. Journal of the British Institute of Persian Studies
- IstMitt – Istanbul Mitteilungen, Istanbul
- Istros – Istros, Muzeul Brăilei, Brăila
- IzvestijaVarna – Izvestija na Archeologiceskii Institut, Sofia
- JAHA – Journal of Ancient History and Archaeology, Cluj-Napoca
- JAnat – Journal of Anatomy
- JAS – Journal of Archaeological Science
- JAS: Reports - Journal of Archaeological Sciences: Reports
- JDAI.AA – Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Archäologischer Anzeiger, Berlin
- JFS – Journal of Forensic Sciences

- JHE – Journal of Human Evolution
 JRA – Journal of Roman Archaeology
 JRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, Mainz
 JRS – The Journal of Roman Studies
 KST – T. C. Kültür Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, I. Kazı Sonuçları Toplantısı, Ankara / Republic of Turkey, General Directorate of Ancient Monuments and Museums, Ankara, Turkey
 LIMC – Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae, Zürich, München, Düsseldorf
 Litua – Litua, Studii și cercetări, Târgu-Jiu
 LRBC – *Late Roman Bronze Coinage A.D. 394-498*, Londra, 1965: I, *The Bronze Coinage of the House of Constantine A.D. 324-346* (P. V. Hill, J. P. C. Kent); II, *Bronze Roman Imperial Coinage of the Later Empire A.D. 346-498* (R. A. G. Carson, J. P. C. Kent).
 Macedoniae Acta Archaeologica – Macedonian Archaeological Society, Skopje, Republic of Macedonia
 MAMA – Monumenta Asiae Minoris antiqua. Publications of the American Society for Archaeological Research in Asia Minor
 Marisia – Marisia. Studii și materiale. Arheologie – Istorie – Etnografie, Târgu Mureș
 Marmatia – Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, Baia Mare
 MarNero – Il Mar Nero. Annali di archeologia e storia
 MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, București
 MDOG – Mitteilungen der Deutschen Orient Gesellschaft
 MemAnt – Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
 MFMÉ – A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
 Mousaios – Mousaios. Buletinul Științific al Muzeului Județean Buzău
 MuzNaț – Muzeul Național, București
 NAC – Numismatica e Antichità Classiche, Lugano-Pregassona
 OIP – Oriental Institute Publications, University of Chicago
 OJA – Oxford Journal of Archaeology, Oxford
 Olba – Mersin University Publications of the Research Center of Cilician Archaeology, Mersin, Turkey
 PALMA – Papers on Archaeology of the Leiden Museum of Antiquities, Leiden, Olanda
 PAS – Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, München-Berlin
 PBF – Prähistorische Bronzefunde, Münster
 Peuce – Peuce. Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea
 Phoenix – Phoenix. The Journal of the Classical Association of Canada
 Plural – Journal of the History and Geography Department „Ion Creangă” Pedagogical State University, History, Culture. Society. Seria Archaeologica II, Chișinău
 PMMB – Publicațiile Muzeului Municipiului București
 Pontica – Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța
 PZ – Prähistorische Zeitschrift, Berlin-Mainz
 Quaternary International – Quaternary International. The Journal of the International Union for Quaternary Research
 Quaternary Science Reviews – Quaternary Science Reviews. The International Multidisciplinary Research and Review Journal
 RA – Revue Archéologique, Paris
 RAASI – Revista de Arheologie, Antropologie și Studii Interdisciplinare, Institutul de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale, Republica Moldova
 Radiocarbon – An International Journal of Cosmogenic Isotope Research, Cambridge
 RCAN – Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice, Muzeul Municipiului București
 RevBistr – Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Bistrița
 RevMuz – Revista Muzeelor, București
 RGZM – Römisch-Germanisches Zentralmuseums Mainz, Mainz
 RIC – *The Roman Imperial Coinage*, Londra: I², *From 31 BC to AD 69*, 1984 (C. H. V. Sutherland); II, *Vespasian to Hadrian*, 1926 (H. Mattingly, E. A. Sydenham); II.1, *From AD 69-96. Vespasian to Domitian*, 2007 (I. A. Carradice, T.V. Buttrey); II.3, *From AD 117-138. Hadrian*, 2019 (R. A. Abdy, P. F. Mittag); III, *Antoninus Pius to Commodus*, 1930; IV.1, *Pertinax to Geta*, 1968 (H. Mattingly, E. A. Sydenham); IV.2, *Macrinus to Papien*, 1938; IV.3, *Gordian III – Urianus Antoninus*, 1949 (H. Mattingly, E. A. Sydenham, C. H. V. Sutherland); V.1, 1927 (reimprimat 1968; P. H. Webb); VII, *Constantine and Licinius A.D. 313-337*, 1966 (P. M. Bruun); VIII, *The Family of Constantine I A.D. 337-364*, 1981; X, *The Divided Empire and the Fall of the Western Parts A.D. 395-491*, 1994 (J. P. C. Kent)
 SAA – Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
 Sargetia – Sargetia. Acta Musei Devensis. Buletinul Muzeului județean Hunedoara, Deva

SAV – Študijné zvesti Archeologicky ústav SAV, Nitra
Sci Rep – Scientific Reports
SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie), București
SCN – Studii și Cercetări de Numismatică, București
Seleucia – Seleucia. Olban Excavations Series
SP – Studii de Preistorie, București
SprawArch – Sprawozdania Archeologiczne, Warsaw
SRMKA – Seramik Araştırmaları Dergisi, The Journal of Ceramic Research
StArchBrno – Studia Archaeologica Brunensia, Masaryk University, Brno
Starinar – Starinar. Arheološki institut Beograd
StComPitești – Studii și Comunicări, Seria Istorie, Muzeul Județean Argeș, Pitești
StudCom Satu Mare – Studii și comunicări Satu Mare
Studia Praehistorica – National Archaeological Institute with Museum of the Bulgarian Academy of Sciences
Syria – Syria. Archéologie, art et histoire. Institut Français du Proche-Orient
Terra Sebus – Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis, Anuarul Muzeului Municipal „Ioan Raica”, Sebeș
Th-D – Thraco-Dacica, București
Thracia – Thracia, Sofia
TIB – *Tabula Imperii Byzantini*, Wien
Transylvanian Review – Transylvanian Review. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca
TÜBA-AR – TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi arkeoloji dergisi (TÜBA-AR Turkish Academy of Sciences Journal of Archeology)
UPA – Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Bonn
VAH – *Varia Archaeologica Hungarica* V. Redigit Csanád Bálint. Publicationes Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
Varia Anatolica – *Varia Anatolica*. L'Institut Français d'Études Anatoliennes, Istanbul
Ziridava – Ziridava. Studia Archaeologica, Arad